

NAGY GÁBOR

„...ÉN NEM VAGYOK SEM ISTHVÁNFFI, SEM MÁGNÁS...”

Források a kortörténetíró Joó János életéhez és korához

Krakkóban, 1596. augusztus 4-én ragadtatta magát e szavakra kazaházi Joó János egy, az uralkodójának, Rudolfnak írt levelében.¹ Sanyarú helyzetét igyekezett velük kifejezni, az említettek, folytatta, „auctoritate, opibus et longa rerum experientia pollent”, ő meg csak egy szegény, tapasztalatlan nemes. Ha ennyire nem is volt hátrányos helyzetű – ekkor már tíz éve viselte a királyi személyes jelenlét helytartóságát –, alakja ma mégis kevésbé ismert. A megismerésével nyerhető tudás többféleképp is paradigmatis lehet: Rudolf-kori történetünk értelmezését segíti azok pályájának a vizsgálata, akik az elithez igyekeztek tartozni, a századforduló történetírásának tanulmányozása pedig segít megérteni a magyar nemzettudat egy máig ható kora újkori módosulását.

Ami az elithez tartozás szándékát illeti, ez Joó esetében a jelenleg rendelkezésre álló kevés adat mellett is kimutatható. Édesapja nemességet szerezve a kincstári jogügy-igazgatóságig vitte, ő maga padovai tanulmányok² után különböző kancelláriákon dolgozva már köznemesként a Magyar Tanács (Consilium Hungaricum) tagja lett, ami akkoriban ritkaságnak számított. Pályája eddig bizonyosan az udvart megbízhatóan szolgáló hivatalnoké, ennek is része lehetett abban, hogy 1587-től személynök volt, azaz egyike az ország nagybíráinak és az országgyűlési tanácskozások irányítóinak. Akméja az 1590-es évekre eshetett: az udvar(ok) és a rendek bizalma is megmutatkozott iránta. E bizalomnak is köszönhető, hogy feltűnik a hosszú háború néhány diplomáciai eseményénél is: 1594-ben a regensburgi birodalmi gyűlésen kért segílyt, egyik előkészítője volt a Báthori Zsigmond fejedelem-

1 „...ego nec sum Istvanffy, nec ullus ex magnatibus...” lásd saját kezű, vörös viaszpecsétes levelét, Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA) Ungarische Akten (= UA) Allgemeine Akten (= AA) Fasc. 129. Konv. C fol. 9–10., itt: 9r. Vajon a fogalmazása pontatlan, vagy Istvánffit nem tekintette mágnásnak, vagy a 'magnates' itt elsődlegesen a diplomáciai küldetéshez szükséges vagyonnal rendelkezők helyett értendő?

2 1569–1571 között, Veress Endre adattárát idézi *Pálffy Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16-17. században*. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk.: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Bp., 2002. 307–332. p. (a továbbiakban *Pálffy*, 2002.), itt: 317. p.

mel 1595-ben megkötött prágai szerződésnek, 1596-ban pedig tagja a lengyelországi követségnek. Kegyelettségét mutatják századfordulós birtokszerzései is, a háború iszonyata, valamint az uralkodó és a rendek egymástól való távolodása közepette azonban mind nehezebbé vált egyszerre több irányban megfelelni. Joó – amennyire ez jelenleg tudható – anyagi kárai miatt 1601-ben többféleképp nekitámadt Mátyás főhercegnek, ám ahhoz, hogy emiatt 1603 novemberében felségsértés vádjával le is tartóztassák, másik magyar, az újdonsült főúr, Illésházi István³ közreműködése kellett. A kora újkorban azonban még a felségsértés sem jelentette feltétlenül egy pálya végét. A volt személynök minden vagyonát elveszítette ugyan, de kegyelemben részesült és megkezdte a visszakapaszkodást. Ennek folyamán érte a halál, 1610. február 13-án ugyanis hitvesét már özvegyének írják.⁴

Ami a századforduló történetírásának tanulmányozását illeti: Joó János kortörténet-írással is foglalkozott. Munkái közül Kulcsár Péter monumentális gyűjteménye egyet tart számon,⁵ magam jelenleg bizonyosan hét, feltételesen további három, a hosszú háborúval foglalkozó kortörténeti feljegyzés szerzőségét tudom hozzá kötni. Mivel a XVII. században szilárdult meg az a felfogás, amely szerint a magyar nemzetet magára hagyták, elárulták, „két pogány közt” él, ellenük küzd szabadságáért – majd ebből megszületett az a szemlélet is, amely folyamatosan oszt múltat és jelent „mi”-re és „ők”-re, „magyarra” és „idegenre” – foglalkozni kell azzal a metamorfózissal, amelyben a német a másik pogánnyá lett. Ez az átváltás elválaszthatatlan a XVI. századi tapasztalatoktól, amelyek egy megőrkítője a személynök, életpályájának a feltárása tehát – különösen a magyar történeti önkép jelenlegi zavarodottsága⁶ közepette – fontos. Az alábbiakban e pálya néhány szakaszából idézek fel, zömmel levéltári források alapján, továbbá közlöm Joó három, eddig kiadatlan szövegét.

3 Róla lásd legújabban *Péter Katalin*: Illésházy Istvánról. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio philosophica*. 2008, Tom. XIII. fasc. 2., 127–166. p. (A szöveg a neten is megtalálható: http://www.uni-miskolc.hu/~philos/2008_tom_XIII_2/127.pdf)

4 Magyar Országos Levéltár (= MOL) A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Magyar Királyi Kancellária regisztratórája. Libri regii (= A 57) 6. kötet, 169ab. (A királyi könyvek minden hivatkozásán az Arcanum által kiadott CD anyaga értendő.)

5 „Expugnatio arcis Novigrad” (Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700. Composuit Kulcsár Péter. Bp., 2003. (a továbbiakban: *Kulcsár*, 2003.) 265. p.

6 Joó kora kapcsán ennek példája Pálffy Géza és Öze Sándor két-két, Bocskai mozgalmával foglalkozó írásának stílusa, valamint érvelésük technikája. (A szövegeket lásd a 3. jegyzetben idézett kötet 187–244. oldalán, az írások a neten is elérhetők a <http://www.uni-miskolc.hu/~philos/public2008f2.html> linkről.)

Egy szegény titkár 1580 körül

Joónak egyelőre sem születési dátuma, sem édesanyja nevét nem ismerem. Édesapja, Balázs még Ferdinánd uralma végén lett királyi jogügy-igazgató.⁷ A király érdekeinek védelmezése közben természetesen a maga számára is sikerült birtokokat szerezni,⁸ így részesült 1576-ban a férje meggyilkoltasáért elítélt Maghy Zsófia javaiában.⁹ János fia számára – aki a Haditanács kancelláriáján (Hofkriegsratskanzlei) titkárkodott havi 20 guldenért¹⁰ és akinek ez volt az első állása Rudolfnál¹¹ – ekkoriban akarta a razinakeresztúri Bocskay György halálával megüresedett magyar titkári állást megszerezni.¹² A fiút végül 1578. július 1-jei hatállyal ne-

7 A Magyar Kamara 1573. évi „Status erogationis”-a szerint 1563. június 27. óta kapott ilyen minőségében évi 360 forint fizetést, lásd ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (= FHKA) Hofffinanz Ungarn (= HfU) r. Nr. 52., 1587. Dez., fol. 151–243., itt: 170.

8 Például: 1563. május 4-én Vas és Zala megyében negyedmagával (MOL A 57 3., 753.) – ez az adomány kevéssel directori kinevezése előtt kelt (egyik társa a szintén a kamaránál alkalmazott Johannes Ankerreither, aki utóbb Joó Jánosnak is birtokostársa lesz, például Egyházashollóson); 1563. november 16-án Ferdinánd elrendelte beiktatását bizonyos Szabolcs, illetve Zemplén megyei birtokokba (ÖStA FHKA HfU r. Nr. 47., 1587. Jul., fol. 9–10. – ezt, valamint a 108., a 116., a 117., a 119. és a 120. jegyzetben említett bécsi illetőségű forrásokat Fazekas István regiszteréből vettem, akinek nagyvonalú segítségét ez úton is köszönöm); 1576. április 2-án Ugocsa, Szabolcs és Zemplén megyében fiával, Jánossal valamint Chernel Tamás prothonotariussal együtt (lásd a 8. jegyzetben). Chernelre ez esetben azért figyeltem fel, mert rokona volt nemesapáti Zalai (másként Tutor) Benedeknek, akivel majd Joó János próbál közösen birtokot szerezni.

9 Az április 2-án kelt adomány: MOL A 57 4., 47. Az áldozat, a sokat hadakozó Székely Antal haláláról Isthvánffi is megemlékezett, lásd *Isthvanffi, Nicolaus: Historiarum rerum Ungaricarum libri XXXIV. Coloniae Agrippae, 1622* (a továbbiakban: *Isthvanffi, 1622.*), lib. XXV., 542. Megjegyzendő, hogy Miksa, miután Székelyt hatalmaskodásai miatt több vármegye feljelentette, éppen Joó Balázs *advocatust* jelölte ki patrónusául (*Isthvanffi, 1622.*, lib. XXI., 426–427.).

10 Továbbá még évi 52 tallérényi támogatást (Zuebußgeld), amint ez Ernő főherceg Bécsből 1581. december 15-én Rudolfnak írt leveléből (ÖStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 106–107.) tudható, a szöveg kiolvasását Fazekas Istvánnak köszönöm.

11 Lásd III. Ferdinánd Prágában 1645. február 13-án kelt rangemelő oklevelét, MOL A 57 9., 619–621., itt: 620. Az e forrásban szereplő közlés, amely szerint Joó János harmincöt éven át szolgált Rudolfnak („per triginta quinque ut minus annorum curricula”), nyilván Miksa idejével együtt értendő. Joónak az elődjének tett szolgálatokairól maga Rudolf is megemlékezett egy Prágában 1585. május 5-én kelt adománylevelében (MOL A 57 4., 427–428.).

12 A Pozsonyban, 1576. január 18-án kelt, papírfelzetes gyűrűspecsétű levelében arra hivatkozva kéri fia áthelyezését, hogy a directorság vállalása óta rengeteget szolgált, nem kért cserébe semmit várva, hogy a kegy rá is ragyogjon, ám szeretné még megérni János előmozdítását (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 106. Konv. A fol. 30–31.).

vezték ki kancelláriai titkárrá,¹³ noha ezt megelőzően is találkozni a nevével a magyar titkár helyén.¹⁴ Fia áthelyezését megérvén az édesapa 1579 nyarán kérte saját elbocsátását,¹⁵ majd hamarosan meghalt.

Az említett kamarai kiadásjegyzék szerint Joó János fizetése ekkor évi négyszáz forint volt.¹⁶ Csekély mértékben bár, de részesülhetett abból az összegből, amely a kancellárnak az oklevelek kiállításáért járt, állása pedig egyebek között kijárói megbízások elfogadására is alkalmassá tette.¹⁷ Az így szerzett bevételei sem voltak túl magasak, ismételten sürgette, például egy 1579. szeptember 16. előtt kelt levelében¹⁸ annak a 445 rénes forintnak a kifizetését, amellyel az uralkodó titkára ekkori feleségének¹⁹ tartozott. Rudolf az összeg megadását a Magyar Kamara jövedelmei terhére rendelte el feltehetően még 1579 tavaszán, legfeljebb két év futamidővel.²⁰ A tartozás még így is kalandos életűnek bizonyult, előbb az Ernő által a Kamarának küldött mandátum kallódott el, utóbb a kifizetési kötelezettség átkerült az Udvari Kamarához. Az összeg feléig valamiképp kárpótolták Joót, aztán az akta is-

13 Az adatot a Magyar Kamara 1583. évi „Status erogationis”-a (ÖStA FHKA HfU r. Nr. 46., 1583. Dez. fol. 1–62.) tartalmazza.

14 Például Rudolf egy Prágában 1578. március 22-én kelt adománylevelén, ÖStA FHKA HfU r. Nr. 41., 1580. Juni fol. 35–36.

15 Amiként Ernő főhercegnek írta, régóta szolgál, megöregedett, már nem képes megfelelni a hivatalnak, amúgy is tartozik fizetségével a Magyar Kamara (augusztus 10-én kelt kérvénye: ÖStA FHKA HfU r. Nr. 40. 1579. Dez. fol. 155–156.). E hivatal másként emlékezett az együtt töltött időre: „videmus illum ima senio confectum et alias etiam in officio negligentiorum esse factum, ut in causis fisci cum ob id, tum etiam ex eo, quod tum illi in supplementum iuris fisci iuramentum per iudices decernitur illudque ipse deponere recusare solitus sit, damna non exigua fisco illata sint, invitus haud retinendus esse videretur. Nam, si invitus retineretur, cum antea fuerit negligens, posthac longe negligentior esset futurus.” A Magyar Kamara opinója: uo., fol. 153.

16 Ernőnek a 10. jegyzetben hivatkozott levele némileg másképp tájékoztat: a főherceg szerint Joónak Rudolf 1578. november 27-től évi háromszáz tallért engedett, ami aztán a magyar kancellár közreműködésével négyszázra emelkedett.

17 Talán ilyen közreműködés lehet Rudolfnak egy Bécsben, 1583. március 8-án kiállított oklevele mögött, amelyben az uralkodó Varasd vármegyei birtokokat adományozott három hívének, az első helyen megnevezett Matthias Beleciensisről megemlítve, hogy Joó János scribája. (MOL A 57 4., 357.)

18 Ernő főherceghez, ÖStA FHKA HfU r. Nr. 40. 1579. Sept. fol. 136. A verzón olvasható egyik rájegyzés: Fiat 16. septembris 79.

19 Margaretha Lötterin, lásd hozzá *Pálffy*, 2002. 317. p. (Az adatot Fazekas Istvánnak köszönöm.)

20 Ernő Bécsből május 20-án a Magyar Kamarának: Rudolf „beninge decrevit, ut dicta summa illi ex proventibus camerae istius, si non unius, duorum tamen annorum spatio exolvatur” ÖStA FHKA HfU r. Nr. 40. 1579. Maj. fol. 135.

mét megpihent. A titkár, akinek elárvult testvéreiről²¹ is gondoskodnia kellett és – bevallása szerint – semmi dolga nem volt Prágában,²² 1580 végén azzal együtt is képtelennek mondta magát az ott-tartózkodás költségeinek viselésére, hogy az uralkodó további száz tallér segélyben részesítette.²³ Tartozott Joónak és testvéreinek a Magyar Kamara is, atyjuk fizetésének egy részével, kb. hétszáz tallérral. Ennek megadását Joó arra hivatkozva kérte 1581 elején, hogy egyik nővérét hozzáadja egy nemeshez és máshonnan nincs pénze a menyegzőre.²⁴ E levelében is említette, hogy folyamatosan valamelyik udvarban tartózkodik, ennek költségeit nem tudja állni (hasonló gondjuk másoknak is volt, például a már régóta tanácsstag

-
- 21 Joó esetében Nagy Iván monumentális művének vonatkozó része (5. kötet, 349.) használhatatlan. Fivérei közül az egyházi pályát befutott Balázst, továbbá egy Pált nevez meg egy 1592 végén kelt prágai minuta, lásd ÖStA HfU r. Nr. 59. Konv. 1592. Nov., fol. 1033. (consensus a Szabolcs megyei Tuzsér possessióra – ezt még Ferdinánd adta az apjuknak), továbbá a későbbiekben ismert egy László, mint adószedő. Nővérei közül egy férjhez ment 1568-ban (ennek alkalmával az apa az uralkodó meghagyására 42 forint értékű aranyozott poculumot kapott, lásd ÖStA FHKA HfU r. Nr. 40. 1579. Sept. fol. 231.).
- 22 „Domi autem multis orphanorum quondam patris mei tum quoque propriis impediōr curis et negotiis. Quare supplico iterum humillime vestrae sacratissimae maiestati, liceat mihi tandem vestrae maiestatis clementissima venia domum redire. Certissimum enim est me ad hanc Pragensem residentiam non sufficere. Expeditiones quoque nullae sunt neque futurae sunt imposterum, ob quas mihi hic manendum esset ulterius.” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. B fol. 9., 1580. szeptember 3-ához rendezve, a levél címzettje Ernő.) A nemrég Prágába távozott Rudolf mellett ekkoriban Joó lehetett a királyság egyetlen képviselője. A választott kalocsai érsek (Draskovith) egyebek között azt írta Rudolfnak augusztus 30-án, Ernő három napja jelezte neki, hogy őfelsége hazaküldte titkárát, Joót s ezért vagy ő vagy Isthvánffi menjenek az udvarába (uo. fol. 7–8).
- 23 Szintén keltezés nélküli, 1580-hoz rendezett levelében: „Duo circiter sunt menses, quod subsidium, quod vestra maiestas sacra mihi ordinare dignata est, apud Cameram sollicito. Non modo id subsidium, sed nec debitum uxoris meae, quod se ad 200 tantum circiter talleros extendit, extorquere nullo pacto possum. Expensas autem, quas habui, omnes consumpsi.” (uo. fol. 72.)
- 24 Lásd feltehetőleg Ernő főherceghez írt, datálatlan levelét (a hátdoldali rájegyzés szerint 1581. március 4.): „Debet Camera Hungarica mihi et fratribus et sororibus meis exiguum quoddam paternum debitum, circiter 700 tallerorum. Quia autem sororem maiorem natu cuidam nobili desponsavi et ad nuptiarum celebrationem aliunde mihi nunc pecunia non suppetit, quam ex hoc debito, ideo vestrae serenitati humilime supplico...” (ÖStA FHKA HfU r. Nr. 43. 1581. Márcz. fol. 32.)

Istvánffi Miklósnak²⁵), prágai léte jelenleg haszontalan, az Udvari Kamara pedig teljesítse végre fizetési kötelezettségét.²⁶

Ekkoriban ért véget egy birtokszerzési kísérlete, eredménytelenül. Még 1579 májusában a Kanizsán vitézkedő gersei Pető Ambrussal, valamint Himmelreich Tiburtiuszal, továbbá nemesapáti Zalai (másként Tutor) Benedekkel közösen a Vas megyei Szent Elek (Zentelek) és Orbafalva adományáért folyamodott.²⁷ Az igényelt birtokok a megyei portai regestum (portajegyzék) szerint nem jelentettek nagy vagyont,²⁸ de még így is akadt más folyamodó.²⁹ Aki nem folyamodott értük, az a kor egyik igen híres világi arisztokratája, Batthyány Boldizsár volt – ő ugyanis a birtokos, Zenteleki István halála után egyszerűen elvette azokat Petőtől³⁰ és németújvári uradalmához csatolta. A birtokok végül, Rudolf Prágában, 1581. július 21-én kelt adománya szerint Batthyányéi lettek.³¹

25 A Magyar Kamara egyebek között így írt Rudolfnak 1577. november 20-án egy Istvánffi-supplicatiohoz csatolt opiniójában: „Videmus eum in Aula maiestatis vestrae sacrae esse continuum credimusque non exiguis sumptibus ipsi ad continuum residentiam opus esse.” (ÖStA FHKA HfU r. Nr. 36. 1577. Dez., fol. 14.) – miközben előfordult, hogy Istvánffi több, mint húsz hónapot töltött az udvarban (lásd a Batthyány Boldizsárnak 1578. június 26-án Bécsből írt levelét, MOL P 1314, A herceg Batthyány család levéltára, Missiles, Filmtár X 81, a 4384. doboz 21024. felvétele).

26 „Caeterum, quam continuus esse debeam apud vestrarum maiestatum aulas, novit et videt vestra serenitas. Expeditiones autem quam paucae et nullius momenti sint, illud quoque non ignorat vestra serenitas ita ut sustentationem aliunde habere non possim, quam tantum ex annuo meo stipendio. Quare supplico vestrae serenitati humilime, dignetur simul Aulac Camerae iniungere, ut mihi quouque, id quod debet, persolvat, ut habeam modum servicium meum continuandí. Nam et nuper ad mandatum serenissimi archiducis Maximiliani, domini mei clementissimi non amplius, quam tantum 100 floreni mihi dati per eam fuerunt.”

27 ÖStA FHKA HfU r. Nr. 43. 1581. Aug., fol. 9.

28 A melléklet szerint Zentelek 6 porta, 21 szegény és zsellér, 16 elhagyott, Orbanfalva 7 porta, 9 szegény és zsellér, 6 elhagyott, 1 servitor.

29 Az illető, Tarnóczy Farkas személyére azért is figyeltem fel, mert ekkoriban viszályba keveredhetett Zrínyivel és Batthyánnyal. Egy 1579. október 10-én kelt, Rudolfhoz írt supplicatiojában egyebek között azt eleveníti fel, hogy Zrínyi őrizetlenül hagyta Kanizsa várát, ő bezzeg első szóra odament. (ÖStA FHKA HfU r. Nr. 40. 1579 Okt. fol. 55.) A kalocsai érsek (Draskovith) viszont arról tájékoztatta az uralkodót Rákosról 1581. június 23-án kelt levelében, hogy Batthyány és Zrínyi külön-külön és együtt is felhívták a figyelmét, Kanizsát nagy veszély fenyegeti Tarnóczy Farkas miatt (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C fol. 25–26.).

30 Zenteleki gersei Pető mostohafia volt, azaz ez utóbbi a felesége jegyajándéka révén vált érdekeltté az ügyben.

31 Miután maga is folyamodványt írt, elengedett ötszáz forint kamarai tartozást, visszaadott Rudolfnak egy várományos-levelét száz jobbágyról, amelyet még Miksától kapott, és kétezer forintra kárpótolta Petőt.

E szórványos adatokból az mindenképp megállapítható, hogy Joó anyagi helyzete az 1580-as évek elején bizonytalan volt. Ennek egy lehetséges következménye, ha a titkár fokozottan igyekezett megfelelni az uralkodó vagy Ernő főherceg elvárásainak. Ezt mindenesetre nem nehezítette meg az a körülmény, hogy az ebből az időszakból jelenleg ismert egyetlen birtokszerzési kísérlete éppen annak a Batthyány Boldizsárnak az erőszakosságán bukott meg, akit az 1580-as években a királyság irányítóinak egy része hol megölni akart, hol foglyul ejteni, hol csak perbe fogni.³² E tervezgetések résztvevője volt Joó János is.

Őfelsége méltóságának védelmezője

Az, hogy az 1570-es évek végén a belpolitikai feszültség³³ nőtt, elválaszthatatlan volt az új lengyel királyhoz fűződő reményektől illetve félelmektől. 1577 nyarán a királyi helytartó, Radéczi István egri püspök már az elégedetlenség növekedéséről és a Báthorival kapcsolatos várakozások erősödéséről tájékoztatta Ernő főherceget,³⁴ más névtelen levélben taglalta, hogy Forgách Simon, Batthyány, Nádasdy Ferenc és Zrínyi György összejárnak, erdélyi és lengyel kapcsolatokat tartanak

32 Ennek néhány részletét lásd *Nagy Gábor*: Tu patriae, illa tuis vivet in historiis. Előkészület egy új Isthvánffi Miklós életrajzhoz. In: Századok 142. (2008) 5. sz. 1209–1248. p. (a továbbiakban: *Nagy*; 2008.), itt: 1223–1228. p.

33 Okai között a katonák fosztogatásai, továbbá a felekezeti viszonyok változása illetve a királyi felség és a rendek közötti hatalommegosztás kérdése egyaránt megtalálható volt. Az elsöre folyamatos volt a panasz, az utóbbi kettőhöz lásd Radéczinek Pozsonyból 1577. május 29-én Ernőhöz írt levelét, kiadása: Magyar országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel. Szerk.: Fraknói Vilmos, Károlyi Árpád. I–XII. köt. 1526–1606. Bp. 1874–1917. (a továbbiakban: MOE) VI. köt. 189–190. p.

34 Most tért vissza Pomóról (apátság Vas megyében), növekvő elégedetlenséggel találkozott: „...homines ... arrogancius, quam antea diatam expetere, Polonorum fortunae elevare, suas deflere ac unum esse omnium finem, ut salutis racio Polonico exemplo quaeratur. Petituos se diaeta dicunt, quoniam defendi non possent, vel saltem regno maiestas sua renunciet, ipsis non defuturos amplissimos modos tutelae et salutis. Quo haec urgeant, serenitas vestra conicere potest. Nescio quiddam aliud Turcarum quidam nuper Levae dixisse fertur, cum enim pecuniam ille, qua rediemretur, Levam pertulisset ac a nostris prandio susceptus hillarius perpotasset, quibusdam exquirentibus dixit viginti esse ex pocioribus regni, qui iam in verba Poloni iurassent. Haec ipsa ad me pertulit honestus vir, cuius nomini parco, qui inetravit, dum haec Turca dixisset.” (A június 20-án kelt levele: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 111. Konv. A. fol. 63–64.)

fenn.³⁵ Utóbb ismét az egri püspök hívta el az uralkodó figyelmét arra, hogy többen úgy tekintenek István királyra, mint Messiásra,³⁶ a Szatmár és Németi mezővárosok birtoklása kapcsán támadt vitában is István király kötekedő ármányát látta és Rudolf maiestasát féltette tőle.³⁷

1577 elején az uralkodói tekintély megvetésének tekintette Ernő főherceg, hogy sok báró, „videlicet Nadasdius, comes Zrinii, Bathianii et complures alii” Rudolf kifejezett kérése ellenére sem óhajt elmenni Miksa temetésére. Az urak arra hivatkoztak, hogy a pozsonyi octáván sürgős dolguk van, ám a főherceg segített ezen: Radéczivel felfüggesztette és elhalasztatta mindegyikük ügyeinek tárgyalását.³⁸ Újabb huzakodásra adott alkalmat a Kanizsához vezető utak elzárásának az 1578. évi országgyűlésen is tárgyalt³⁹ terve. A munkálatokhoz még embereket is felajánló Károly főherceg biztosai egy álló napon át győzködték Batthyányt és Nádasdyt ezek újudvari táborában, hogy építsenek egy castellumot. A két főúr legenyhébb válasza az volt, nem parasztok ők, nem is fát vágni jöttek ide, hanem megküzdeni az ellenséggel. Batthyány öntudatosan felelgetett: Károly főherceg írhat, amit akar, neki arra kevés gondja van, szabad ember, a király is csak törvényesen járhat el ellene, stb.⁴⁰ Zrínyi itt már nem szerepelt azok között, akik az udvar mind nagyobb ellenszenvét vívták ki – noha természetesen neki is voltak sérelmei.⁴¹

35 Datálás nélküli szöveg, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 112 Konv B fol. 25. (könyvben olvasható másolatban: fol. 37). Nádasdy felesége Báthori-leány, Forgách Simon testvére, Imre másodjára a Zrínyi-családból nősült, Batthyánynak Zrínyi György a sógora volt, stb. A személyes viszonyok feltárásáig mindebből nem érdemes politikai kapcsolataik minőségére következtetni, hiszen például a két utóbbi főúr között szinte életveszélyes gyűlölség alakult ki, amelyet a közösen kivívott kacorlaki győzelem (1587) enyhített ugyan, ám Debreczeni György ügyében a két főúr ismét szembekerült egymással.

36 „Summum est, ut advigiletur adversus conatus nefarios, nam propter Polonum animi elati sunt et hunc ipsum quidam suae liberationis futurum putant esse Messiam. Quae spes inanis erit, si vigilabitur, si suspecti loco moveantur...” 1580. január 2-ai levele, feltehetően Ernő főherceghez: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113 Konv. A fol. 1–2.

37 Ironikusan fogalmazott ez ügyben a Pozsonyból, 1581 április 9-én kelt levelében: az elején kell ellenállni, lám, a moszkvai uralkodó akkor volt engedékeny, amikor szilárdnak kellett volna lennie, „már nemcsak az ellenség veti meg, hanem az övéi is, hogy az egész világról ne is beszéljek”, teszi hozzá (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C fol. 16–17.)

38 Lásd Ernő az ügyben 1577 márciusában kelt fogalmazványait, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 111 Konv A fol. 13–18.

39 Az 1578:XXVIII. törvénycikk szerint Rudolf Zrínyit, Batthyányt, Salm grófot, Nádasdyt, Ladislaus Poppelt és Kielmant küldje oda tanácskozni, „ubi et quibus in locis ea obstructio fieri debeat” (MOE VI., 329.)

40 Datálás nélkül, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 112 Konv B fol. 27–32. (olvashatóbb másolatban: 33–35.).

A consilium Hungaricum némely igen jelentős, de meg nem nevezett tagja („etliche aus derselben fűrmembsten hungarischen Räten”) már 1580 elején Batthyány, Nádasdy, és három másik személy őrizetbe vételét javasolta Ernőnek.⁴² A főherceg akkor erre még nem látott okot, később viszont Batthyányt tartotta felelősnek⁴³ az országgyűlés példátlan eredménytelenségéért. A következő, az 1582 elején tartott ugyan szabályos véget ért, ám lezárultával Batthyány már szükségét érezte annak, hogy a megfelelő ember előtt védekezzék az országgyűlések megzavarásának vádjával szemben: levélben is, megbízottja révén is Trautsonhoz fordult.⁴⁴ Ha már ekkor rossz viszonyban volt Zrínyivel, az indokolhatja azt is, hogy az udvar épp ebben az esztendőben egyezett meg Csáktornya urával a dunántúli kerületi főkapitányság újbóli felvételéről.

Az 1583. évi diaeta előkészítésének részeként az év elején Rudolf elküldte Joó Jánost Báthori Miklóshoz tanácskozni az előző gyűlések zavarairól, és az ez évre hirdetett nyugodt megtartásának lehetőségéről. Joó a küldetéséről Kassán február 3-án készített terjedelmes beszámolót, amelynek végén egyebek között arra is felhívta királya figyelmét, hogy nagy az elégedetlenség arrafelé. Az országbíró megnyerésének egyik eszköze volt egy Joó által kézbesített levél is, az első, amelyet az uralkodó saját kezével írt egy magyarnak.⁴⁵ A kedvesség sok jelére Ecsed ura azt válaszolta, ha betegsége miatt nem vehetne részt a diaetán, rokonát, Istvánt⁴⁶ küldi

41 Ismételten nehezményezte például, hogy apja érdemeit nem veszik eléggé figyelembe, lásd egyebek között az Ozalyról 1573. július 6-án kelt levelét (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 101. Konv. F fol. 29.), Hanns Trautson fogalmazványát 1573. augusztus 12-éről („fidelium suorum et optimi quondam parentis sui servitiorum minorem, quam par videatur, rationem haberi” uo. Fasc. 102 Konv. A fol. 10., aki apja példájával buzdítja és közli vele, hogy a kanizsai kapitányág vállalásáért támasztott feltételei az uralkodó számára elfogarhatatlanok), stb. Zrínyit támogatta a közhangulat is, amikor például a fiscalis director (éppen Joó Balázs) horvátországi birtokokat perelt tőle, a rendek 1578-ban atyja érdemére hivatkozva ismételten kérték a per leszállítást (lásd például harmadik feliratukat, MOE VI. köt. 302–309. p., itt: 308. p.)

42 „...kein anderen weg der Sachen zu helfen hab, denn dass sie sich der Rädlfürer, als desz Batthyany, Nadasdy, Forgach, der zweien Reway mechtig mache und sie in Verhaftung bring...” írta Rudolfnak a főherceg, idézi MOE VI. köt. 346. p.

43 Lásd hozzá MOE VI. köt. 352. p.

44 Május 1-jén tudatta vele, hogy familiárisát, Oroztoni Miklóst bizalmas ügyben küldi hozzá, május 19-én pedig levélben cáfolta neki, hogy megzavarta volna a korábbi diétákat, lásd ÖStA HHStA UA AA Fasc. 114. Konv. A. fol. 97–98., illetve 116–117. Az 1507-ben született Trautson udvarmestersége az uralomváltással megszűnt ugyan, de tekintélye megmaradt.

45 „...manu propria scriptis literis (quod hactenus nemini Hungarorum contigisset)...” ÖStA HHStA UA AA Fasc. 114. Konv. B. fol. 11–12.

46 Miklós testvérének, Györgynek a fia, nagybátyja halála után maga is országbíró. Az ő húga volt Erzsébet, Nádasdy felesége. Más húga, Klára az alább említendő Várdai Mihály neje volt.

maga helyett, a szomszédainak pedig szól, hogy menjenek el. Joó azt is megírta Rudolfnak, nem tudja, hogy az István lengyel királytól Erdélybe tartó Kendi Sándor,⁴⁷ aki vele egy időben ért oda, miről beszélgetett Báthori Miklóssal. Hite szerint nem csekély jelentőségű ügyekről, ám vele Báthori csak annyit közölt, hogy a király Kendivel a bátyja⁴⁸ végtisztességéről tárgyalt. Joó igyekezett magát hasznossá tenni: visszaújtjában betért Várdai Mihályhoz is, kémkedni („ut, cuius esset animi, expiscar”). Megírta továbbá, hogy Várdai jönni fog a diaetára, reményei szerint mások is, valamint, hogy a nemesség között hatalmas a gyűlölködés, állítólag azért, mert senki sincs, aki büntessen. Mindannyian a katonaságra panaszkodnak, különösen a németre, mert az – ahogy mondják, teszi hozzá óvatosan Joó – semmivel nem elégedik meg és mindent rabol. A gondok okaira is utal: mértékletes fegyelmezővel és ellátmánnyal lehetne reménye annak, hogy ne legyenek panaszok, jelenleg nagy errefelé a katonák szabadossága, amit kapitányaik is bőven megengednek. Tudomása szerint ezek közül sokan úgy gyarapítják vagyoniukat, hogy közkatonáikat a falvakra küldik élelmezésüket megtakarítandó.

Az 1583. évi országgyűlés is zajos lett végül. A körmöcbányai követ ördögnek látta Batthyányt,⁴⁹ Radéczi az ő és Nádasy meggyilkolását javasolta, csak előbb rendeződjék a viszony a lengyel királlyal.⁵⁰ Ernő főherceg parancsára Joó sokat tárgyalt a helytartóval az ügyről, több opiniót is készítettek közösen, olykor, amint az alább közölt szöveg⁵¹ is mondja, bevonták a tanácskozásba az ekkor tanácsos Pálffy Miklóst is. A meg nem nevezett két, mai szóval dunántúli mágnást meg kell büntetni, egyébként megnézheti a felség, mekkora lesz a szarvuk. E levelében Joó még nem tartotta végrehajthatónak országgyűlésen történő letartóztatásukat, egy év végi, Radéczivel közös véleményében már igen – közben ugyanis eszükbe jutott példaként Dobó István és Balassa János esete 1569-ből.⁵² A Batthyány és Nádasy elleni

47 Ekkor éppen Báthori Zsigmond egyik gyámja, 1594 augusztusában a fejedelem egyéb, az oszmán birodalommal való szembefordulást ellenző tanácsurakkal együtt meggyilkoltatja.

48 Az 1581-ben elhunyt Kristóf.

49 „Der Batthyanyi den man zuwor wie ein Engel gehalten, ist gar zu einem Teufl worden und der meiste Radlfürer in dergleichen Sachen.” Idézi Fraknói, MOE VII. köt. 130. p. 2. lj.

50 Május 17-én kelt levelében, ÖStA HHStA UA Acta comitialia (= Com.) Fasc. 386. Konv. C. fol. 70–71.

51 Lásd az 1. számú mellékletet (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 386. Konv. C. fol. 133–134.)!

52 „... quod etsi in priore opinione visum fuerit, quod ante diaetam et non in ipsa diaeta puniantur, tamen occurrit nunc exemplum in contrarium. Nam tempore divi imperatoris Maximiliani sua maiestas Stephanum Dob et Joannem Balassii sub diaeta non citatos in anticamera honeste reservavit, donec in consilio de factis eorum deliberatum fuit. Et intellecto, quod capi possent, capti postea fuerunt. Agebatur enim etiam tunc, sicut et nunc, de crimine laesae maiestatis.” A december 27-én kelt opinio: ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 386. Konv. C. fol. 93–94.

vádakat 1585 elején Joó, miközben sokadjára javasolta letartóztatásukat Ernőnek, így összegezte: „Quod autem hi in flagranti crimine fuerunt et modo quoque sunt, demonstratur ea, quae in praeteritis diaetis ac post ipsas dietas facta sunt, videlicet perturbationes praeteritarum diaetarum, Calendarii repudiatio, legum cessatio, seductio eorum, qui in Sclavonia voluntati suae maiestatis adhaeserant, thipographiarum usus, constitutiones privatae contra mandata suae maiestatis et similia.”⁵³

Joónak sokszor adhatott munkát, hogy a főurak mozgása az udvart folyamatosan érdekelte.⁵⁴ Úgy tűnik, a titkár a koncepció változásait, ha nem is szolgáiban, de igyekezett követni, például amikor Rudolf Batthyány és Nádasdy bécsi elfogását akarta, ő Radéczivel közösen ehhez adott körületekintő, ám olykor a helytartóénak ellentmondó tanácsokat Ernőnek.⁵⁵ (A gyakori közös tervezetés Radéczival nem egyszerűen a főherceg utasításán alapult, a püspök a fiaként bánt Joóval.⁵⁶) Természetesen Nádasdyékat sem kellett féltetni, akár Isthvánffi sűgött nekik,⁵⁷ akár más, kerültek a csapdákat.⁵⁸ Utóbb ismét előkerült az a terv, hogy meg kell alkudni Zri-nyivel sógora otthoni elfogásáról. Végül ebből sem lett semmi, amiként Rudolf

53 A Pozsonyban, 1585. február 5-én kelt irat: ÖStA HHStA UA Com., Fasc. 389. Konv. B. fol. 13–16., itt: 15.

54 Ernő a Bécsben 1585. március 13-án, Joó keze által kelt levelében közölte Rudolf-fal: a megbízásából Joó a helytartóval tárgyalt Pozsonyban, aki elmondta, hogy merre járt és kikkel tárgyalt Forgách Simon, Nádasdy és Batthyány. Ha városokkal is tárgyalnak, meghatározó kassai polgárok szerint például kevés lesz őfelsége ottani katonasága, amikor törésre kerül sor („... milites, quos vestra maiestas illic alit, manipulum tantum esse, si ad rem veniatur...”). A hűségében kitartó Báthori István érdemes az uralkodónak újabb kegyenylvánításban részesítenie (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 116. Konv. A. fol. 44–45.) Draskovith nem ekkori votuma szerint Radéczi csak a Forgách Imre iránt bizonyos pasquillus miatt táplált gyűlölete miatt akar ártani Simonnak (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 386. Konv. C. fol. 102.).

55 Az 1585. április 24-én kelt levelét lásd ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 389. Konv. B. fol. 36–37.

56 A Pozsonyban 1585. október 19-én kelt végrendeletének fogalmazása szerint: „Domino Joanni Joo ... quem loco filii habui, lego florenorum centum et ... duo vasa vini...” (MOL A 57 4., 458–460.) E bensőséges viszony mellett sincs adat arra, hogy Joó tagja lett volna a püspök humanista körének. Ennek egy lehetséges magyarázata, ha peregrináció híján műveltsége nem bizonyult megfelelőnek.

57 Ennek lehetőségéről lásd Nagy, 2008. 1227–1228. p.

58 Amikor például Rudolf Nádasdyt 1585-ben, tehát amikor az elfogós változat volt érvényben, ad dominicam Misericordiam (április 25. az ónaptár szerint) az ország dolgairól tárgyalandó Bécsbe rendelte, a főúr azzal tért ki, hogy nem tagja a consilium Hungaricumnak, ambícióval vádolnák, ha magánemberként megjelenék. Ez abból a leveléből tudható, amelyet Csejteről írt Ernőnek 1586. február 21. (az ónaptár szerint, a keltezésben: Invocavit utáni hétfő). Ebben arról tájékoztatta a főherceget, aki 27-re Bécsbe rendelte tanácskozni, hogy magánemberként nem ülhet a tanácsosok közé idén sem. (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 116. Konv. B. fol. 35–36.)

azon kívánságából sem, hogy a két főúr a törökökkel vívott csatározások miatt békebontásért állíttassék bíróság elé.⁵⁹ 1587 végére már annyira enyhült a feszültség, hogy Batthyány és Nádasdy megjelentek az öt év elteltével ismét egybehívott országgyűlésen.

A Batthyányék elleni tervezetek közepette Joó mind kedvesebb lett az udvar számára. 1583. január 1-jével kezdődően fizetése 500 forintra emelkedett,⁶⁰ 1584 nyarán köznemesként bekerült a consilium Hungaricumba.⁶¹ (Bő két év alatt sokat öregedhetett, Ernő ugyanis a tanácsosságot kérő titkárról 1581 utolsó napjaiban még így írt: „Er noch etwas Jung”.⁶²) 1585. május 5-én Himmelreichkel közösen kapott birtokot,⁶³ féltestvérét (frater carnalisát), az ekkor Rómában tanuló Balázst Rudolf az ő érdemeire tekintettel nevezte ki 1586. március 27-én pilisi apáttá,⁶⁴ 1586. december 15-én pedig arra utasította Sopron megyét, hogy három falut vegyen el birtokosaitól és adjon át Joó Jánosnak.⁶⁵ Ez az év nagy változást hozott Joó életében: miután nyáron elhunyt a személyes, alszászi Szászy András, a tisztséget Rudolf király órá ruházta.

59 Egy 1587. augusztus 11-én kelt prágai fogalmazvány szerint nemcsak autoritása semmibe vétele, hanem a felkészületlen ország elleni nyílt török háború felidézése is az, amit ezek tettek, előbbi a katonáit küldve, utóbbi személyesen, ezért nem akarva annyiban hagyni az ügyet főpapokhoz (a veszprémihez, a helytartóhoz, a zágrábihoz, a kancellárhoz és a vácihoz) fordul, mérlegeljük, mivel büntethetők. ÖStA HHSa UA AA Fasc. 119. Konv. A. fol. 89–90. A tanácsosok opiniója egyértelműen mentette a két urat, másolatát lásd *uo.*, fol. 145–146.

60 Lásd a 13. jegyzetben idézett forrást!

61 Bécsben, augusztus 7-én tette le Ernő főherceg előtt a tanácsosi esküt: „Ego Joannes Joo de Kazahaza. Quoniam sacratissima caesarea regiaque maiestas, dominus meus clementissimus in numerum suprum consiliarium Hungaricorum recipere et annumerare dignata est, iuro per deum vivum et gloriosam dei genetricem, virginem Mariam et omnes sanctos et electos dei, quod ego maiestati suae sacratissimae fidelis et obediens ero et pro posse meo in omnibus amicitia et odio sepositis recte et fideliter consulam, secreta maiestatis suae consilia nemini pandam, amicis amicus, inimicis vero inimicus ero, bonum et utilitatem maiestatis suae pro posse meo promovebo. Sic me deus adiuvet, gloriosissima virgo Maria omnes sancti et electi dei.” (MOL A 57 4., 396.)

62 Lásd a 10. jegyzetben említett levelét!

63 MOL A 57 4., 427–428.

64 MOL A 57 4., 439–440. E beneficiumot haláláig, 1605-ig bírta, lásd ÖStA FHKa HfU r. Nr. 88. 1605. Mai, fol. 230–237.

65 ÖStA FHKa HfU r. Nr. 50. 1586 Dez., fol. 48–51.

Tanácsos, személynök, kortörténet-író, diplomata

Kinevezésével Joó az ország nagybíráinak egyike lett, az ő tiszte volt az elnöklés is a köznemesek, a városok és a távol lévő főurak küldötteinek országgyűlési tanácskozásain (későbbi kifejezéssel: az alsó táblán). Alig tette le hivatali esküjét,⁶⁶ a veszprémi (Fejérvölgy István), a váci (Pethe Márton) és a csanádi (Mathissy István) püspökkel, valamint az ekkor már komáromi főkapitány Pálffy Miklóssal és a propalatinus Isthvánffival közösen levelet írt Pozsonyból 1587. március 8-án Ernőnek.⁶⁷ Az uralkodó, amint ez a levélből megtudható, bizonyos peres eljárás kapcsán hívta egybe tanácsosait, ám ők nem állhatták meg, hogy közügyekről is tárgyaljanak. Megállapították, hogy Rudolf régóta tartó távolléte káros az egyénnek, az országnak, sőt neki magának is, ezért azt határozták távollévő testvéreik⁶⁸ hozzájárulásával, hogy valakit Prágába küldenek öfelségét az ország állapotáról tájékoztatni. Miután azonban értesültek arról, hogy Ernő most tért vissza tőle, elegendőnek gondolták, ha hozzá fordulnak. Kérték, hogy a főherceg, ha jónak látja, küldje tovább irásukat az uralkodónak, de mindenképp járjon közben azért, hogy Rudolf jöjjön „suorum fidelium gravamina sublevare”. A levelüket a török–magyar harcok erősödése közepette író tanácsosok igen rossznak látták a királyság állapotát: a végvárakban nincsenek kapitányok, akik vannak, azok uralma állítólag rosszabb, mint a természetes ellenségé, akinek a megfélemezése lenne a kötelességük. A várak csaknem mindenütt romosak, azokat nem, vagy csak haszontalanul építik azok, akiknek ez a kötelességük lenne. Az ellátás a szükségesnél kevesebb, a katonákat nem fizetik, így az ellenség bármikor lecsaphat, ahogy minap is két vár elveszett.⁶⁹ Ami az igazságszolgáltatást illeti, az öt éve szünetel (bíróhiány és a naptárreform miatti⁷⁰) a nép nagy szenvedése közepette. A jogszolgáltatás abbamaradásából eredő bajok egyike, írják a tanácsosok, hogy már ritka az olyan, aki csak

66 Ennek napjával Ernő 1587. január 18-át rendelte, lásd a főherceg levelét Rudolfhoz, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 118. Konv. A. fol. 5–6.

67 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 118. Konv. B. fol. 4–5.

68 „accedente ad id caeterorum quoque absentium nostrorum fratrum voto”, azaz a többi tanácsstagé.

69 Nem tudom, melyik kettőre gondoltak. 1586 őszén a török a Muraközt dúlta és Segesdnél győzött le egy keresztény sereget. A tanácsosok levele előtti utolsó várfoglalás viszont keresztény részről történt: február 25-én Nádasdy Ferenc vezetésével vezetésével Törökkoppányt rabolták ki (a katonák fizetetlenységét enyhítendő) és gyűjtötták fel, fél év múlva pedig egy török vállalkozás végződik rosszul, Kacorlaknál.

70 A megyék egy része ragaszkodott ahhoz, hogy a Gergely-naptár bevezetését országgyűlés fogadja el, diaetát viszont Rudolf 1583 óta nem tartott.

közepesen is jártas a törvényekben, egy másika a hatalmaskodások gyakoribbá válása, következképp a gyengék elnyomása. Ha az égi eredetű pestist és az éhínséget az uralkodó nem is hátrithatta volna el, egyebek orvosolhatók lettek volna eddig is és most is, csak térjen vissza, méltóztassék tárgyalni a korábbi országgyűléseken kértéről és törekedjék teljesítésükre, a többi országának üdve ennek az egynek a megőrzésén múlik.

Pár évvel később, az utóbb hosszúnak nevezett háború hajnalán, 1591. március 30-án Pozsonyból tíz tanácsos, köztük Joó János, már élesebb hangú levelet⁷¹ fogalmazott meg. A lényegében az előbbieket ismétlő (merthogy időközben lényegi változás nem történt) szöveg summája szerint a királyság katasztrófális állapotban van, esetleges végromlásáért a főherceg lesz a felelős („serenitati vestrae, veluti armorum gubernatori imputaturum”). Ha még egy vár török kézre jut, a magyarok, akik eddig nem kerestek más hazát maguknak, vagy megadják magukat az ellenségnek, vagy meghalnak.

Noha Joó a tanácsosok között rangban az utolsónak számított, igyekezett magát fontossá tenni, amint ezt egy Kovacsóczy Farkasnak 1591. június 4-én írt levele mutatja. Az erdélyi kancellárnak ugyanis – aki Palatich Györggyel⁷² üzent neki és akit ő barátjának, rokonának nevez – azt javasolta, legyenek mindketten kezdeményezői uralkodójuknál a másikhöz való közeledésnek.⁷³ (Annak kapcsán, hogy az ifjú fejedelem, Báthori Zsigmond hajlandóságát Rudolf mily örömmel venné, Joó magát az uralkodót idézi, anélkül, hogy erre utalna: az „tam gratum, quam quod gratissimum”⁷⁴ történnék.) Ezért, vagy másért, mindenesetre Rudolf ragaszkodott Joó jelenlétéhez,⁷⁵ amikor e közeledésből szövetkezési tárgyalások kezdődtek 1594 végén. (Kovacsóczyval természetesen nem találkozhatott, a kancellárt az Oszmán Birodalommal való szembefordulás ellenzéséért nemrég gyilkolták meg.)

-
- 71 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 46–51., rövid ismertetése: Nagy, 2008. 1234. p.
- 72 A hosszú háború elején lugosi bán. Kétséges, hogy azonos-e azzal a Palatich Györggyel, akinek két éneke is található a Debrecenben 1579-ben megjelent „Eneke Keoniv Melibol szoktanak...” műben (RMK I. 151.).
- 73 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 77–78., kiadása: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I–XXI. [1540–1699] szerk. Szilágyi Sándor. [Monumenta Hungariae Historica III/B. I–XXI.] Budapest, 1875–1898., III. 377–379.
- 74 Istvánffy írta Révai Ferencnek Horvátfaluból 1583. június 29-én: megadták neki levelét, amelyből megtudta, hogy Révai láza elmúlt, „quae omnia mihi tam grata sunt, quam quae gratissima, ut phrasi imperatoria utar”. (Slovenský národný archív, Bratislava; Spoločný archív rodu Révay, Korešpondencia, Michal Révay = MOL. Filmtár X 1116, az 1414. számú tükercs, a felvételek nem számozottak.)
- 75 Lásd például a Mátyásnak december 5-én írt levele utóiratát (MOE VIII. köt. 201–202. p.)!

A hosszú háború ezen éve első hadi eseményének, Nógrád visszafoglalásának⁷⁶ Joó János is részese volt. Pontosan nem ismert, mikor tartózkodott a várnál, s mikor Mátyás főherceg környezetében,⁷⁷ mielőtt az megérkezett volna az ostromtáborba, a harcokat azonban megörökítette. A szöveget Bécsben őrzik⁷⁸ (a jele a 2. számú mellékletben: **J**), Nicolaus Gabelman, a feltehetően a mezőkeresztesi ütközetben elesett⁷⁹ német krónikás kéziratgyatékának részeként. Egy változata megtalálható az Apparatus historicus néven ismert Istvánffi-kódexben⁸⁰ (a jele a 2. számú mellékletben: **I**). Mivel a **J** nem Joó saját kezű írása, Gabelman forrásfelhasználási szokásait pedig nem ismerem, ezért csak feltételezem, hogy ez az eredeti szöveg, ezt támasztja alá a címlap („per Joannem Joó conscripta”) is. A megírására szükségképp a török kapituláció után, és Győr feladása előtt került sor, tehát valamikor 1594. március 10. és szeptember 29. között. Joó ugyanis a várat az ellenséggel szomszédosnak és a keresztény vezérek tanácskozása helyszínéül igen alkalmasnak nevezi és a szövegben nincs nyoma a vár elvesztése miatti elkeseredésnek. Az **I**-ben Istvánffi annál a szövegheleynél, amelyik Győrnek tanácskozásra alkalmas jellegét említi, elhagyta, hogy a vár az ellenséggel szomszédos, és beszúrt egy „tunc”-ot,⁸¹ azaz Győr időközbeni elestére utalt. E változatban megjelenik maga Joó is (Istvánffi minősítésével: hazáját szerető), mint élelmezési biztos (praefectus annonae). Amint alább látható, jellegzetes tartalmi eltérés a két szöveg között, hogy az **I** nem tartalmaz sok, a **J**-ben olvasható dicséretet, különösen Mátyás főherceggel kapcsolatban.

Az Apparatus historicus említett kötetében jelenleg hat, 1593–1597 közötti eseményeket megörökítő feljegyzés olvasható,⁸² szerzőségüket Holub József Isth-

76 Pálffy Miklós († 1600), aki ekkor egyebek között kerületi és végvidéki főkapitány, valamint Christoph Teuffenbach († 1598) végvidéki főkapitány vezetésével az 1593. évi őszi hadjárat folytatásaként a tél végén került sor a nógrádi szandzsák felszámolására.

77 Március 3-án például éppen Pálffyval együtt Mátyással találkozott Lévánál, amint ez a főherceg Rudolfnak ezen a napon írt beszámolójából tudható (a szöveg kiadása: MOE VIII. 169–173. p.)

78 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 126. Konv. A. fol. 19–23.

79 Ezt az egykorú feltételezést erősíti, hogy történeti jegyzeteiben az utolsó bejegyzése október 25-én kelt, lásd ÖStA HHStA UA AA Fasc. 129. Konv. D. fol. 206r.

80 Leleghelye: OSzK Kt Fol. Lat. 3606/1–3. Az említett szöveg az első kötetben található: 11r–17r.

81 **J** „Iaurinum tanquam locum hosti vicinum, consiliisque ineundis aptum” **I** „Iaurinum, in locum consiliis ineundis tunc apprime commodum”.

82 Mivel az első csonka, ismerhető része alapján például a „De clade Turcarum ad Albam Regiam accepta atque de expugnatione Filecii autumnno anni 1593 facta” címmel látható el. (Berlász Jenő is foglalkozott a kötet tartalmával, ő e szöveget számomra ismeretlen okból „de obsidione arcis Comarom. Annis 1594–1595.” címmel említette, lásd *Uő*: Istvánffy Miklós

vánffinak tulajdonította.⁸³ Véleményét Bartoniek Emma átvette,⁸⁴ így a kora újkori magyarországi történetírást áttekintő, befejezetlenül is maig pótolhatatlan művében Joó Jánossal nem is foglalkozott. A szövegek valójában Joótól származnak,⁸⁵ a kolligátum ráadásul eredetileg még legalább egy írást tartalmazott. Ezt utóbb ki-tépték, a tárgya az 1598. évi hadműveletek valamekkora része volt, amint ez a né-hány, például Báthori Zsigmondra vagy Győr visszafoglalására vonatkoztatható szótöredékből megállapítható.⁸⁶ Szintén Joótól származhatnak az a két írás is, ame-lyik egy németföldön megjelent szöveggyűjteménybe⁸⁷ II. illetve III. szám alatt ke-rült be, tárgyük pedig az 1593. év eseménytörténetének egy része, és talán az a szöveg is, amelyik az Apparatus historicus második kötetében található (fol. 83r–88r), tárgya pedig az 1605. év története.

Joó Jánosban tehát a hosszú háború egy királyságbeli, humanista jellegű⁸⁸ törté-netíróját üdvözölhetjük. Az jelenleg megállapíthatatlan, hogy az Isthvánffi-kódex-ben megőrzött szövegek mennyire térnek el a személynök által írt eredetiektől. A változtatások mértékéről egyelőre csak az itt közölt két szöveg (2. számú mellék-let) alapján alkothatni képet.

Visszatérve Joó életéhez, az 1594. esztendő igen eseménydúsnak bizonyult szá-mára. Nyáron a királyság rendjei követséget küldtek a regensburgi birodalmi gyű-lésre, hogy segílyt kérjenek a háború folytatásához. A delegációnak ő is tagja lett,

könyvtáráról. In: Az OSzK Évkönyve 1959. Bp., 1961. 202–240. P. itt: 206. p., átvézi *Kulcsár*, 2003. 644. p.) Sorrendben a második a 2. sz. mellékletben olvasható szöveg, 3.: „Historia earum rerum, quae in oppugnatione Strigoniensi et expugnatione lauriensi Anno Domini 1594 actae sunt”; 4.: „Rerum anni millesimi quingentesimi nonagesimi quinti brevis narratio.”; 5.: „Descriptio eorum, quae anno 1596 actae sunt”; 6.: „Res gestae anni millesimi quingentesimi nonagesimi septimi” (a végén csonka).

83 *Holub József*, Istvánffy Miklós Históriaja hadtörténeti szempontból. Szekszárd, 1909. 27–28. p.

84 *Bartoniek Emma*; Istvánffy Miklós. In: Uő: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírásból (Kézirat gyanánt). Bp., 1975. 339–403. p.

85 A szerzőséghez lásd: *Nagy Gábor*: A váci püspök esete a személynökkel meg a nádori helytar-tóval (Adalék a hosszú háború korának történetírásához). In: Septuagesimo anno humanissime peracto. Tanulmányok Kulcsár Péter 70. születésnapjára. Szerk.: Lendvai L. Ferenc et al. Mis-kolc, 2004. 151–170. p.

86 A 90v-n egymás alatt [u]xori nulla, ut non modo, †am cardinalatumque, ssae loco eius, az ör-szó Silesia; 92r: Petarrum, 92v: ductores Ungari. 93r: applicat, Passae in lecto.

87 *Reusner, Nicolaus*: Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus a capta Constantinopoli usque ad annum MDC bello militiaque gestarum narrationes illustres variorum et diversorum auctorum... Frankfurt, 1603.

88 A leírásnak része az előzmények ismertetése, a helyszín részletes bemutatása, a körülmények vázolósa, a múlt felidézése, stb.

meg is emlékezett róla egy feljegyzésében.⁸⁹ Az év végén aztán ismét utazhatott, ez alkalommal Rudolffhoz, a consilium Hungaricum küldötteként. Az, hogy őt küldte a tanács, elsősorban nem tekintélyének tulajdonítható, hanem részben annak, hogy a királyhoz őt régi ismeretség fűzte, részben pedig talán annak, hogy egy év végi prágai kirándulást mindenki szívesen elhárított magától, a legnehezebben azonban a rangban legkisebb. Joó utazására valamikor november 3. után⁹⁰ és december 2. előtt⁹¹ került sor. A tanács véleményét megőrkítő szövegről (3. számú melléklet)⁹² a tagok nyilván egyeztettek, a fogalmazása maradhatott a személynökre: „...consilarii ... praetermittere non potuerunt, quin per me ... maiestatem vestram ... informarent”. A tanácsosok először hosszan megemlékeztek mindarról, amivel a királyság nem kímélve sem parasztot, sem nemeset, sem mágnást, bárót, praelatust, egyházi embert, eddig hozzájárult a háborúhoz, majd az annyira várt külföldi segélyhadak pusztítását részletezték. A szövetséges, azaz az ország védelmére hivatott hadsereg végül ismét pogányként jelenik meg: tetteiből adódóan „omnis populus non secus eum fugerit, atque ipsum Thurcam, Christiani nominis aeternum hostem.” Ami a consilium Hungaricum e szövegét az említett két korábbtól megkülönbözteti, az a felelősségre vonás igénye. Magyarok és németek együtt keressék a választ tucatszori kérdésre, például arra, hogy miért maradt büntetlen a fentebb részletezett károkozás vagy arra, hogy kik a felelősei a megnevezett katonai kudarcoknak. Mivel az 1594. évi hadjárat vezetését az uralkodó Mátyásra bízta, a szöveg a főherceg elleni vádbeszédnek is tekinthető, akit egyébként minderről külön írással tájékoztattak.⁹³ Elengedhetetlen, hogy Rudolf a következő évben országgyűlést hirdessen és jelenlétével lelkesítse a csodálatosan kishitűvé („pusillanimitis”, Joó szívesen használt kifejezése⁹⁴) lett magyar nemzetet.

89 „Historia earum rerum, quae in oppugnatione Strigoniensi et expugnatione Iauriensi Anno Domini 1594 actae sunt” OSzK Kt Fol. Lat. 3606/1 fol. 19r–44r, a regensburgi beszéd és a rá adott válasz: 25–29.

90 Ezen a napon még Nyaradson, a csallóközi táborban volt, lásd Mátyás főhercegnek a Szepesi Kamarához írt levelét, ÖStA FHKA HfU r. Nr. 61. 1594. Okt–Dez., fol. 364.

91 Fraknói megemlítve, hogy Joó „november végén” fölterjesztést nyújtott át Prágában, három mondatban felidézte az ekkor kelt királyi választ (MOE VIII., 191.), de egyik szöveget sem közölte.

92 Az 1595. év anyagához rendezett, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 127. Konv. C. fol. 17–20.

93 Már az 1591. évit is két, a lényegben megegyező, a stílusban eltérő változatban készítették el: a szelidebbet Rudolf, az ingerültebbet Ernő számára.

94 Lásd például az idézett, 1584. december 27-én kelt levelét, amelyben Radéczivel közösen egyebek között azzal érvelnek Batthyányék magyarországi letartóztatása mellett, hogy azoknak az országból való kihívása „pusillanimitas” lenne. A kifejezés történeti feljegyzéseiben fél tucatszor fordul elő.

A szöveg további érdekessége, hogy Joó említett kortörténeti feljegyzései közül kettőben is megjelenik („*Historia earum rerum...*”, App. hist. 1., fol. 19r–44r ill. „*Rerum anni millesimi quingentesimi nonagesimi quinti brevis narratio*”, uo., fol. 45r–54v). Amint az alábbi példák mutatják, e hasonlóságok az első szöveg esetében olykor szó szerinti azonosságok, de a gondolati megfelelés a második esetében is nyilvánvaló. Joó prágai utazásával azonban egyikben sem találkozni – ennek egy lehetséges magyarázata, ha az *Apparatus historicus*ban megőrzött két szöveg eltér Joó eredetijétől.

Az *ablegatus levele*

Vidimus saepissime in campis herbam altiore[m] frugibus noluisse falcare et equis dare militem, sed loco herbae optimas quasque fruges defalcasse et equis proposuisse.

Vidimus quoque infinitos acervos frumenti nondum triturati avectos ac non secus atque ipsum stramen equis substratos et faede dissipatos atque deperditos esse neglecto ibidem stramine, quod in hunc usum adhiberi poterat.

Vidimus insuper boves vel equos curribus militum alligatos et pauperes homines cum lachrimis et precibus gemitibusque subsecutos fuisse, neque tamen ullum unquam hominem misertum illius esse.

In summa, universa victualia universaeque res et quicquid tandem excogitari potest in Hungaria, totum nihil, nisi praeda tantum huius exercitus fuit. Unde quidem factum est, ut omnis populus non secus cum fugerit ubique atque ipsum Thurcam, Christiani nominis aeternum hostem.

Ex quibus quidem tam enormibus inauditisque sceleribus et licentiis militum qui fructus subsecuti sint, notum est omnibus. Licet enim plurimas optimas

„*Historia earum rerum...*”

Vidimus soepissime militem in campis gramina altiora frugibus falcare noluisse, ut equis daret, sed loco herbae optimas quasque fruges defalcavit et equis proposuit.

Vidimus infinitos acervos frumenti nondum triturati avectos et non secus, quam si purum stramen esset, equis substratos et foede dissipatos atque deperditos esse neglecto ibidem stramine, quod in horreis habebatur et in hunc usum adhiberi poterat. Vidimus boves et equos curribus militum alligatos et miseram plebem cum lachrimis et precibus gemitibusque subsecutum fuisse, neque tamen ullum unquam hominem misertum illius esse.

In summa, quicquid uspiam excogitari potest, totum praeda huius gentis fuit, quam noster populus non secus cavat atque fugit, quam si hostis Thurca esset.

Quae quidem pauperum oppressio an non ipsas coeli nubes haud immerito penetrare potuerit Deumque nobis maxime iratum reddiderat, ne de nostro hoste ullam victoriam reportarem, iudicabit prudens quilibet.

victoriarum de hoste reportandarum
 occasionibus habuerimus, nullam tamen
 unquam fortunam habuimus omnesque
 nostri conatus ac omnia consilia irrita facta
 sunt.

Imo insuper exiguae quoque regni
 reliquiae, quae a cladibus praeteritorum
 annorum adhuc residuae fuerunt, maxima
 ex parte amissae sunt eoque res nostrae
 deventerunt, ut iam Thurca, quocumque
 tempore velit, in Austriam quoque
 excursionem facere possit.

„Rerum ... brevis narratio”

Amissio Iaurini et fuga nostri exercitus,
 necnon caetera, quae ad Strigonium et in
 insula Charlokeoz male superiore anno
 acta fuere, non poterant non esse
 formidolosa non modo Ungaricis reliquiis,
 sed toti etiam orbi Christiano. Certum
 enim erat, quod nisi diligentissime
 prospiceretur et succurreretur rebus
 celerrime, hostis primo quoque tempore
 Viennam usque excursurus...

Az 1590-es évekre esik Joó utolsó általam ismert diplomáciai ténykedése is, a bizonyosan sok költséggel járó lengyelországi követség 1596 nyarán. Bár személye már hónapokkal korábban szóba került,⁹⁵ az, hogy utaznia kell, csak az utolsó pillanatban vált számára biztossá.⁹⁶ Még szeptember elsején is Krakkóban tartózkodott, ekkor kelt ugyanis az a levele,⁹⁷ amelyikben feltehetően Mátyás főherceget tájékoztatta az akkori lengyel feltételek lényegesebb pontjairól.

95 Az ez évi országgyűlés is javasolta (LX. tc.), utóbb, április 6-án kelt, Wolfgang Rumpfhof írt levelében Fejérváry már a követségbe küldendők egyikeként említi (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 390. fol. 271–272.), stb.

96 Rudolf határozatáról „non prius, quam unico tantum die ante profectionem meam certificatus fuerim”, írta az I. jegyzetben említett, augusztus 4-én kelt levelében.

97 Kiadása: *Georgius Pray: Epistolae procerum regni Hungariae I–III. Posonii, MDCCCVI. III. köt. 226–228. p.* Meglepő módon Pray 1576-os dátummal közölve a levelet címzettjének Báthori Istvánt tartja, holott – eltekintve attól, hogy akkoriban nem szövetségi terv volt a két uralkodó között – annak nem járt a ’serenissimus’ megszólítás, a „transactio Bendsinensis” pedig egyértelműen arra az 1589. március 6-án megkötött megállapodásra utal, amelynek előkészítése során a Rudolfot képviselő delegáció a sziléziai Beutenben, a III. Zsigmond lengyel királyé pedig a lengyelországi Będzinben tartózkodott.

A második feleség

A lengyel követség idején Joó bizonyára már ismét nős volt, másodjára Balassa Borbálával kelt egybe. A külföldi özvegygel kötött, első házassága anyagi előnyökkel járhatott számára, ez az esküvő – a házasság hatalomközvetítő jellegéből adódóan – a társadalmi elismertségét erősíthette. Borbála Choron Annának (aki János, Sopron vármegyei főispán, Sopron város kapitánya első házasságából született) és Balassa Istvánnak, a híres Menyhárt fiának a leányaként rokonságban volt – egyebek között – a Thurzókkal (apai nagyanyja révén), a Batthyányokkal (anyai nagyanyja, egy Svetkovits-leány révén) és a Nádasdyakkal (anyai nagynénje révén). A leány családja felől némileg rangon alulinak tűnő házasság egy magyarázata lehet Borbála anyagi helyzete: alább idézendő második végrendelete szerint nem örökölt semmit apjától.

Joó és Balassa Borbála házasságának ideje egyelőre nem ismert. Istvánffy úgy tudta, hogy amikor Báthori István 1564-ben foglyul ejtette Szatmáron Balassa Menyhárt családját, István a tizennegyedik évében járt.⁹⁸ Első felesége (Zrínyi Miklós Ilona nevű leánya) 1570-ben halt meg, a harmadiktól, Choron Annától született leányt tehát Joó a leghamarabb – figyelembe véve azt, hogy a nemi érés kitelődött,⁹⁹ valamint azt, hogy Borbála utóbb még kétszer férjhez ment¹⁰⁰ – a kilencvenes években vehette feleségül. Borbálának e házasságban legalább négy gyermeke született: Mária (első férje Zay Zsigmond, a második Ekker Lukács), Rozina (Lippai Gáspárné), valamint Mihály és Miklós, akiről alább lesz szó. Amennyire ez az Érsekújváron 1637. január 27-én kelt végrendeletéből¹⁰¹ megállapítható, Miklóssal és Mariannal rossz viszonyba került,¹⁰² ám az akkor második házasságá-

98 *Istvánffy*, 442. lib. XXII.

99 Az arisztokrácia házasadási szokásairól legújabban lásd *Péter Katalin*: Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század. L'Harmattan, 2008. 57–58. p.

100 1613-ban Gregoróczy Péter, 1629-ben pedig az aransarkantyús Koháry Péter nejeként említett, lásd ÖStA FHKA HfU r. Nr. 103. 1613. Mai fol. 62–64., illetve MOL A 57 7. köt., 839–842. E házasságnak köszönhetően lett az utóbb a grófságig emelkedő Koháry-familia csábrági és szitnyai.

101 Koháry Péterné Balassa Borbála végrendelete. Közzéteszi Dr. Merényi Lajos. In: *Történelmi Tár* 1908. 50–58. p.

102 „...noha Joó Miklós az anyai böcsöletnek és engedelmességnek, úgy amint mind isteni és mind pedig ez világi törvénye szerint tartozott volna, meg nem felelt...” illetve „Noha Joó Marianna is soha életében, de kiválképen házasságának nagyobb ideitől fogva, engemet nem böcsölt sőt unos untalan sok bosszú beszédekkel illetett, arccal reám támadván, velem pörlött...” (uo. 51., 52. p.)

ban élő, gyermektelen, de még szülőképes korban levő Rozinát szerette.¹⁰³ A végrendelet későbbi házasságokból született gyermekekről nem tesz említést.

Az új földesúr

Joó János 1596 Karácsonyát már Kőrmenden töltötte, innen írta opinióját Rudolfnak: olyannak adandó a pannonhalmi apátság, aki a rendet is felveszi, s a közjóra tekint inkább, mint a saját hasznára, a praelaturák halmozása pedig bűnös cselekedet.¹⁰⁴ A hajdan néhány teleknyi birtokért negyedmagával folyamodó kancelláriai titkár eddigre meggazdagodott. Ezt egyebek között éppen Kőrmend megvásárlása mutatja: a vételár, amit Erdődy Tamásnak 1595-ben fizetett, 21 000 tallér volt.¹⁰⁵ Az ügylet zavarta Illésházit,¹⁰⁶ gróf Zrínyi György pedig tiltakozott ellene Kőrmenden 1595 márciusában, Vas vármegye közgyűlése előtt pedig április 10–11-én.¹⁰⁷ A feljegyzések arról tudósítanak, hogy a személynököt a várban felkeresték a szigetvári hős fiának emberei és eltiltották a szerzéstől. Joó válasza szerint a gróftot idejében tájékoztatták az ügyletről, ha akkor nem akarta megvásárolni a birtokot, most ne gátolja őt, amúgy is elég birtoka van. A hely- és környékbeli nemesek közül többen szerezhetek hamarosan olyan tapasztalatot az új földesúrral, mint amilyet maga Joó hajdan Batthyány Boldizsárral. Falussy István deák Joó nevében már májusban arról tájékoztatta a vármegye közgyűlését, ha a Kőrmend oppidumban lakó nemesek hajlandók végezni urának a szokott paraszti és jobbágyi munkákat, amelyekkel Kőrmend várához tartoznak, akkor megmaradhatnak házaikban, olyan feltétellel, mint adófizető jobbágyok, ha nem, akkor Joó megadja nekik az elköltözés jogát. Rummy Mihály egy erdőrésze elvétele miatt panaszolta be Joót a közgyűlésen június

103 „Joó Rosina leányom Lippay Gáspárné mivelhogy szemé előtt viselvén az Istennek parancsoláját eleitől fogvást engemet megböcsölt, szófogadó és engedelmes leányom volt, mindenkor kedvemet kereste, semmiben soha meg nem keserített...” (uo. 54. p.)

104 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 129. Konv. C. fol. 42.

105 ÖStA FHKA HfU r. Nr. 82. 1604. Jan., fol. 496–500. A vételár: uo., r. Nr. 90. 1606. März, fol. 163–165.

106 Az ekkori trencsényi főispán első felesége Erdődy Anna volt, Tamás testvére.

107 Képviselőtében Hetyey János adta elő a protestációt, amely szerint Erdődy Tamás és Péter nem üzletelhetnek Kőrmend váráról és tartozékairól Joó Jánossal valamint testvéreivel, Lászlóval és Pállal, mert az említett birtokok régtől fogva Monyorókerékhez kapcsolódtak. (Lásd: *Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1595–1600.* In: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. Szerk.: Á. Varga László – Kenyeres István – Tóth Péter. DVD-Rom. Aracnum, 2009.) (A továbbiakban: 16–18. századi vármegyei jgykv.)

12-én, 1597. szeptember 22-én pedig Tarródy István a neki még az Erdődyektől zálogba adott Egyházashollós possessio elvétele miatt tiltakozott ugyanott.

Joó 1598-ban, a háború közepette a véglesi uradalom zálogba vételéért is fel tudott ajánlani 20 000 forintot.¹⁰⁸ Kérdéses hogy ebben mekkora része volt annak, hogy az országgyűlés akaratából ismételten élelmezési főbiztosként ténykedett (például az 1597. évi hadjárat alkalmával).¹⁰⁹

Személynök, földesúr, felségáruló

Joó személynökségéből adódóan jelentős befolyással rendelkezhetett a korabeli országgyűléseken, amint az Mátyás főhercegnek egy, a bátyjához az 1598. évi országgyűlés idején írt levelében is tükröződik: „Dem Johan Joo hab ich auch ad partem gnedig zugesprochen, der sich gut erboten, der Locumtenens, Vacienis und der ungarisch Secretari haben mich erindern lassen, wann nur er wöll, dass die andern Regnicoli woll zu leiten sein...”¹¹⁰ Ugyanezen alkalommal a főherceg – akár azért, hogy kedveskedjék neki, akár, mert bízott benne – titokban kikérte a véleményét a rendek sérelmi feliratával kapcsolatban is, miközben a szintén Pozsonyban tartózkodó Istvánffiera vagy Illésháziéra, úgy tűnik, nem volt kíváncsi.¹¹¹ Az 1599. évi országgyűlés zajosnak ígérkezhetett, Mátyás már az elején figyelmeztette Joót, személynökként kötelessége a király ügyét előmozdítani.¹¹²

A viszony az uralkodót az országgyűléseken képviselő főherceg és a személynök között legkésőbb 1601 elején feszültté vált. Joó a Pozsonyból február 22-én Illésházinak írt levelében saját személyes kárát említve a pogányt társítja Mátyás

108 ÖStA FHKA HfU r. Nr. 65. 1598. Okt., fol. 27–34.

109 László testvére többször, például 1597-ben és 1598-ban volt adószedő. Beszállt a határmenti borkereskedelembe is: Az 1604. április 17-én tartott megyegyűlés jegyzőkönyve szerint 66 forintért adott egy 12 akós hordó bort, a Bécsbe szállítást saját szekérrel és lovakkal 4 forintért vállalta, lásd Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűléseinek regesztái II. 1589–1608., 527. szám. In: 16–18. századi vármegyei gyjvk.

110 A Pozsonyban február 16-án kelt levél kiadása: MOE VIII., 118–119. p. A helytartó Kutassy János, a váci püspök ekkor még Szuhay István, a magyar titkár pedig Himmelreich Tiburtius.

111 A főherceg Pozsonyból így írt bátyjának február 17-én: „...ich ... in geheimb ... durch den Unverzagten etc. des Locumtenentis, des Balvi [azaz Pálffy], Bischofen von Vaizen und Joo Meinung vernumben...” MOE VIII. köt. 119–121. p.

112 „...dem Janisch Jo hab ich selbst zugesprochen, seines Ambs das er Eur M[a]j[es]t[ät] Person vertret erindert, destomerer Eur M[a]j[es]t[ät] Sachen zu befirdern schuldig sei, und dass er es thuen, und ales Widerwertiges verhindern...” Mátyás Rudolfnak Prágából 1599. március 6-án, MOE IX. köt. 236–237. p.

főherceggel: „Kermendet elpusztították az pogányok; kinek csak az herceg oka; mert látom hogy ugyan gyönyörűségnek tartja, az mikor népe valakinek kárt teszen. De megveri érte az isten; mert minden imperiumját elveszi lassan-lassan tőle.” A levél korábbi részében kedveskedett az ekkor már perbe vont címzettnek (osztozik annak a Modorral, Szentgyörggyel, Bazinnal kapcsolatos álláspontjában, parasztnak, ne üljenek „az ország köziben”). Régi panaszt illetve óhajt ismételt, amikor azt írta, hogy az uralkodó sem az ellenségtől nem védi, sem a törvényeiben nem oltalmazza az országot, engedje hát meg, hogy az keressen magának oltalmat. A Körmend birtokosaként szenvedett sérelmét Joó személyenként igyekezett megbosszulni, valamikor március 19. előtt.¹¹³ Ugyanezen felháborodása mutatkozik meg az Illésházinak március 11-én írt levelében is, érzése Magyarországon mindmáig gyakran megfogalmazott: „Ha volna hova, bizony kimennék az országból, ezeknek az fejedelmeknek birodalmokból etc.”¹¹⁴

Joó udvari megítélése az Illésházi ellen folytatott eljárás idején ideiglenesen javulhatott. Az ügy ugyan egészében mindmáig feltáratlan,¹¹⁵ ám 1602-ben éppen a személynökhöz került az Illésházitól visszavett Csábrág és Szitnya.¹¹⁶ A személynök a felesége révén különösen érdekelt lehetett hajdani Balassa-birtokok gyűjtésében, 1603 tavaszán ígérvényt szerzett Rudolftól Detrekőre is.¹¹⁷ A kamarai archívumok további birtokszerzési kísérleteinek emlékét őrzik, azonban hamarosan bekövetkezett a bukás. 1601-ben a főherceg által említett „schwierig und hitzig, auch verkleinerlichen” és sokaknak megmutatott irat nem tudta a vesztét okozni, most két, ugyanakkor kelt magánlevele igen. Ezeket ugyanis Illésházi – annak tudatá-

113 Mátyás április 6-án kelt levelében írta bátyjának: Rudolf bizonyára jól emlékezik, „...was ich noch den neunzehnten Martio ... wegen einer schwierig und hitzig, auch verkleinerlichen Schrift berichtet, so als fürkomben der Joo Janusch selbst gestellt und erstlich gemeinen Ständen hernach aber dem Erz- und Bischoven und dem Herrnstand in vollem Rath furbracht, dabei ich mich dann erboten, wo müglich Abschrift davon zu bekummen, und E. M. zuzufertigen.”, kiadása: MOE IX., 532–546., itt: 533. Semmiképp sem tudta azonban megszerezni, esetleg azért, mert megsemmisítették a tanácsban – ahogy írja, némely tanácsos megmondta neki, az irás már nem megszerezhető („alsbald verdilgt und nicht mehr zu bekommen sein”).

114 A két levél kiadása: *Károlyi Árpád*: Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. Első közlemény. In: *Történelmi Tár* 1882., 672–696. p., itt: 678–679. p.

115 E tárgyban a mai napig *Károlyi Árpád*: Illésházy István hűtlenségi pöre. Bp. 1883. című műve a mérvadó. Isthvánffi Miklós ez ügyben tanusított viselkedésének a Károlyiétől eltérő értékelése: *Nagy*, 2008. 1238–1241. p.

116 Rudolf inscriptionálisa Prágában, augusztus 22-én kelt Joó és Balassa Borbála javára, ÖStA FHKA HfU r. Nr. 95 1608. Mai, fol. 46–50.

117 ÖStA FHKA HfU r. Nr. 78. 1603. Mai, fol. 154–156.

ban, hogy Joó is támogatja az ő elítélését – előtárta.¹¹⁸ A személynököt drámai körülmények közepette 1603. november 4-én megfosztották bírói pecsétjétől és a pozsonyi várba zárták.¹¹⁹ Életét a felségsértésért járó ítélettől a birtokai átengedésével váltotta meg.¹²⁰

A teljes kegyelmet követően kérvényezte egyebek között Csábrág, Szitnya és Körmend visszaadását. Az utóbbi végül az általa annak idején oly lelkesen üldözött Batthyány Boldizsár fiáé, Ferencé lett. Az előbbi kettő visszaszerzése sikerül majd – de már csak özvegyének, Balassa Borbálának, aki idézett végrendeletének elején meg is említette, sem szüleitől, sem Joótól nem maradt semmije, mindent maga szerzett.¹²¹

Az örökösök

Joó János közéleti pályafutásának jellemzője, hogy az atyai szintnél magasabbra emelkedett, és főbenjáró bünt követett el (legalábbis azzal vádolták). E két elem valójában a királyság Mohács utáni történetének jellegzetességei közé tartozik, megtalálható például Nádasdi Tamás, Keglevits Péter, Dobó István, Illésházi István életében. Joó két, felnőtt kort megért fia az atyai örökség gondos követőjének

118 Ez az indok található például Rudolfnak a Körmendről Batthyány Ferenc javára Prágában 1606. július 6-án kiállított incriptionalisában: „...idem Joannes Joo cum personalis praesentiae nostrae in judiciis locumtenens et consiliarius noster esset oblitus tamen fidei officiique sui, quo nobis veluti legitimo regni Hungariae regi et domino ac benefactori suo obstrictus erat, certas literas seditiosas magnifico Stephano Illiezhazi clam scripsisse...” (MOL A 57 5. köt. p. 746–747.).

119 1604 őszétől saját pozsonyi házában őrizték, lásd Mátyás főherceg 1604. október 5-én kelt levelét a Magyar Kamarának, ÖStA FHKA HfU r. Nr. 86. 1604. Okt., fol. 127–132.

120 Kérvénye igen hamar elkészülhetett, 1603 Karácsonyán már ez ügyben írt az Udvari Kamara a Magyar Kamarának, lásd ÖStA HfU r. Nr. 81. 1603. Dez., fol. 466–470. E megváltást is említette Rudolf a 118. jegyzetben hivatkozott levelében: [Joannes animadvertisset] „...se ideo in crimen laesae maiestatis et perpetuae infidelitatis notam capitisque et omnium bonorum amissionem de iure et consuetudine praedicti regni nostri incursum non expectato juris vigore et revisione sese culpabilem fatendo et poenam deprecando omnia sua bona et ipsum imprimis castrum Keormend per se acquisitum pro redemptione capitis et vitae suae nobis ultro et spontanea sua voluntate dedisse...”

121 „...az kevés, kin az én Istenem jóvoltából engemet ez világon sáfárrá tett, sem atyámtól, sem anyámtól, sem szegény első uramtól, Joó Jánostól nem maradt, hanem azt nagy sok fáradságom után gondviseléssel Istennek áldásából találtam és kerestem...” (a forrást lásd a 100. jegyzetben).

bizonyult. Mihály¹²² főbenjáró bünt követett el meggyilkolva sógorát, Zay Zsigmondot,¹²³ öccse, Miklós pedig túllépett az apjuk által elért szinten: III. Ferdinánd magyar király báróvá tette,¹²⁴ miután befejezte háborúját Rákóczi György erdélyi fejedelemmel.

Függelék

A szövegek központoszásán változtattam, bizonyos esetekben a nagy kezdőbetűt kicsire cseréltem (pl. comitatus, maiestas, manus, serenitas). Az ŷ-t ii alakban, az ę-t ae-vel írtam át. A 2. J jelű szövegben az i helyén olykor előforduló j-t értintet-lenül hagytam, a másolatok ugyanis hűen követni szokták az eredetit.

I.

Joó János saját kezű levele Ernő főhercegnek a Pozsonyban Radéczi István királyi helytartóval és Pálffy Miklóssal folytatott beszélgetésekről: Vas vármegye — hallomásból ismert — alkotmánya érvénytelen, a királyi hatalmat oltalmazni kell, Batthyány, Nádasdy és Megyeri Imre országgyűlésen kívűl, és még annak meghirdetése előtt fogandó el, az oktáva megtartására semmi remény

sine dato

122 1633. július 31-én végrendekezett, ugyanis hadba szállni készült mezei kapitányként a katolikus hit, királya, az ausztriai ház védelmében, lásd MOL A 57 9., 485–486. (Azt nem tudom megmondani, hogy ki Marothy Zsuzsanna, akit Mihály a szövegben következetesen „asszoniom aniam”-nak nevez, azonban semmiképp sem az édesanyja, ahogy a CD-ROM-os kiadás regestája feltünteti, hiszen az Balassa Borbála [„az edes Anianknak, Balassj Barbala asszoninak”]. A szövegben említett Liszthi István Borbála édesanyjának második férje [Lisithius és Oláh Lucrétia fia]. E végrendeletet III. Ferdinánd erősítette meg Bécsben 1643. január 16-án [MOL A 57 9., 484–486.], miután Mihálynak a testamentumban említett felesége, Hagymásy Éva újból férjhez ment. E megerősítés is említi, hogy Mihály meggyilkolta Zay Zsigmondot [„...neci miserabili tradidisset...”]).

123 A híres Zay Ferenc főkapitány dédunokája, Erzsébet nevű testvére is részben a családba házasodott, a férje ugyanis Balassa János, a Mohácsnál elesett Ferenc ükunokája volt.

124 Lásd a II. jegyzetben hivatkozott forrást! A rangemlést állítólag már Rudolf tervezte, az erről szóló diplomát azonban Joó János „ob iniuriam temporum et morte praeventus” már nem szerezhette meg. E Miklóst Dominkovits Péter jómódú Sopron vármegyei középirtokosnak tudja, aki 1649-ben 5 fős lovasegységet állított ki, lásd *Dominkovits Péter: A rendi jogok védelmezője* – a központi utasítások végrehajtója: a 17. századi magyar vármegye. In: *Századok* 139. (2005) 4. 855–888. p., itt: 885. p.

Serenissime princeps et domine, domine mihi clementissime

De constitutionibus comitatus Castriferrei iubente vestra serenitate Posonii cum reverendissimo domino locumtenente multa sum locutus imprimis soli, deinde etiam coram magnifico domino Nicolao Palffii, quem unicum huic tractationi praesentem esse voluit. Constitutiones comitatum vel non possunt, neque solent fieri, vel, si quando fiunt, a regia maiestate confirmari debent, ut valeant. Quas comitatus Castriferrei fecit, confirmationi non committentur, quia sunt directe contra auctoritatem et dignitatem regiae suae maiestatis factae. Consultum itaque est, ut illae statim sub sigillo comitatus vel capituli eximantur a notario comitatus et ad manus habeantur. In quibus quantum auctoritate et dignitate sua maiestatis derogatum sit, clarum est. Quod crimen si, sicuti caetera, quae praecesserunt, impunitum abibit, aliud expectari non debet, quam quod animi malevolorum in dies magis atque magis accrescunt et peiora fient posteriora prioribus. Auctores tantae audaciae sunt manifesti, tres videlicet postissimum, tamen duo Cisdanubiani magnates. Qui, sicut caetera inconvenientia, ita hoc etiam postremum et moverunt et executi sunt. Quorum pertinacia si non puniatur, videat sua maiestas, qualia eis cornua excrescent. Accipiat sua maiestas exemplum a vicinioribus regibus et principibus, qui, ut suae dignitati consulant, nihil relinquunt impunitum, sed serio tumultus excitantes et contra maiestates peccantes puniunt et castigant. Expergiscatur tandem sua maiestas toties laesa, consulat et ipsa suae maiestati, dignitati regiae. Novit utique sua maiestas se in suo principatu tria possidere, ponum, sceptrum et coronam, ponum praemium bonorum, sceptrum poenam malorum, corona autem tuitionem suae auctoritatis et sui principatus significat. Habet sua maiestas modum hos homines aperte suae maiestati repugnantes puniendi non in diaeta, nam tunc omnes salvum conductum habent, sed extra diaetam: iubere eos vel vocare ad se, vel, quia dubium est eorum adventus, si vocentur, arte aliqua capi. Castiget serio captos, nec secum ludere paciatur. Antequam autem hi puniantur cum caeteris rabulis et semper clamantibus, diaetam non publicet. Nam sua maiestas nihil, nisi suae dignitatis ac maiestatis imminutionem audiet et experietur etc.

Haec fuerunt, quae nobis tribus in hoc negotio visa sunt, nihilominus stant omnia in clementi suae maiestatis et vestrae serenitatis arbitrio ac voluntate. Nos haec pro nostra fidelitate ¹²⁵ non potuimus. Addebat dominus locumtenens se certo intelligere, quod tres illae personae inter se correspondentiam habent, ut vocati ad

125 A szövegben itt található infinitívust nem tudtam kiolvasni.

diaetam omnes non veniant, sed pars eorum semper domi maneat. Quod quid significet et quorsum tendat, manifestum est, etc.

De octavis nulla hactenus est spes. Nam praeter unum prothonotarium hactenus nemo venit. Id, quod deinceps futurum est, vestrae serenitati Posonio vel perscribam, vel redibo et coram vestram serenitatem edocebo etc.

Vestrae serenitatis
humilimus et fidelis servitor
Joannes Joo

ÖStA HHSStA UA Com. Fasc. 386. Konv. C. fol. 133–134.

2.

Joó János feljegyzése Nógrád vára 1594. évi visszafoglalásáról

J

Expugnatio arcis Nograd anno 1594 mense Martio facta et per Joannem Joo conscripta Postquam superiori aethumno Christophorus a Teuffenpach, partium superiorum regni Hungariae supremus capitaneus nescitur, proprie an aliorum consilio expeditionem, quam ad partes Fiilekienses susceperat, cum Nicolao Palfii, partium Cisdanubianarum supremo itidem regni capitaneo continuare noluisset, deliberatum postea diu multumque fuit per caesareos consiliarios, qua porro ratione in eo contra Christiani nominis hostem iusta de causa suscepto bello progrediendum esset et quod attentari fierique deberet, ex quo singulare aliquod emolumentum ditioni suae maiestatis caesareae atque regiae accedere posset.

In quem quidem finem serenissimus archidux Austriae, Matthias, militiae studiosissimus, curae laborisque patiens, et ad maiora quaeque obeunda optime animatus rebusque bellicis in hoc regno Hungariae per fratrem, sacratissimum imperatorem regemque Rodolphum iam

I

Expugnatio arcis Nograd anno Domini 1594 mense Martio facta Posteaquam superiori autumnio Christophorus a Teuffenpach expeditionem, quam versus partes Filekianas contra hostem instituerat, cum Nicolao Palfio continuare noluisset, deliberatum postea diu multumque fuit per caesareos consiliarios, qua ratione in eo contra nominis Christi hostem iusta de causa inchoato et suscepto bello progrediendum esset et quod attentari deberet, ex quo non minus, quam ex iis, quae praeterita aestate sub Alba Regia et superiori autumnio ad Filekum et montanas civitates gesta fuere, singulare emolumentum ipsi regno accedere posset.

In quem finem archidux Austriae, Matthias rebus bellicis in hoc regno Ungariae per fratrem imperatorem et regem, Rudolphum iam antea praefectus accelerato itinere paucis, quos in tanta celeritate habere potuit, se comitantibus statim exactis nataliciorum Domini festis laurinum, in

antea prudenter et non sine fructu suffectus accelerato itinere paucis saltem, quos in tanta celeritate habere potuit, se committantibus statim post exacta Nataliciorum domini festa Iaurinum, tanquam locum hostj vicinum, consiliisque ineundis aptum se confert, ubj accersitis ad se Germanis et Hungaris suae Maiestatis consiliariis quam accuratissime de rebus contra hostem tentandis et perficiendis consultat.

Fuerunt plerique ex consiliariis, qui capta nuper a Szina Passa duo castra, Wezprim et Palota recuperanda esse censuere, at post longas duarum circiter dierum consultationes in eam tandem itur sententiam, ut primo quoque tempore arx Nograd, quae ad partes montanarum civitatum unica superiori expeditione in manibus Thurcarum relicta fuerat, obsideatur et ab hostibus Dei beneficio recuperetur sicque totus ille pulcherrimus et fertilissimus tractus cis et ultra flumina Garan et Ipol a quinquaginta fere annis ab hostibus possessus brevi temporis spatio liberatus corpori suo adiiciatur.

Primo ideo, quod ad illas regni reliquias Cisdanubianas unica hostibus in hac arce spes posita adhuc esse videbatur, quae si in manibus illorum relinqueretur, facile ex illa excrescentibus fluminibus Garan et Ipol illisque aliis rivulis, qui ex montibus defluunt, confinia Palank et Dregel ac Szechen nuper opera et industria Nicolaj Palffii ex hostium manibus Dei auxilio erepta, suppetiis destituta iterum debellarj et in potestatem hostium devenire possent.

Deinde, quia plus in recuperatione eius ditionis, quam in duobus illis castris situm esse maioremque utilitatem hinc, quam illinc regno subsecuturam existimaretur.

locum consiliis ineundis tunc apprime commodum se confert, ubi accersitis ad se Germanis et Ungaris caesaris consiliariis quam accuratissime de rebus contra hostem tentandis consultat.

Ubi etsi non defuerint nonnulli, qui capta nuper a passa Szinano duo castra, Wesprimium et Palotam recuperanda esse censerent, post longas tamen duarum circiter dierum consultationes in eam tandem itur sententiam, ut arx Nograd, quae ad partes montanarum civitatum unica superiori expeditione ob immaturum Teuffenpachii Fileko discessum in manibus Turcarum relicta fuerat, obsideatur et ab hostibus Dei beneficio recuperetur sicque totus ille pulcherrimus et fertilissimus tractus cis et ultra flumina Garan et Ipol a quinquaginta fere annis ab hostibus possessus brevi temporis spatio liberatus corpori suo adiiciatur.

Cuius quidem consilii et sententiae rationes potissimae fuerunt istae, primo, quod ad illas reliquias cisdanubianas unica hostibus in hac arce spes posita adhuc esse videbatur, quae si in manibus illorum relinqueretur, facile ex ea excrescentibus fluminibus Garan et Ipol illisque aliis rivulis, qui ex montibus defluunt, confinia Palank et Dregel ac Zechen nuper opera et industria Nicolaj Palffii saltem transeundo cum copiis ex hostium manibus Dei auxilio erepta suppetiis destituta iterum debellari et in potestatem hostium venire possent.

Deinde, quia plus in recuperatione eius dicionis, quam in duobus illis castris, Wesprim et Palota situm esse maioremque utilitatem hinc, quam illinc regno subsecuturam existimarent.

Tertio tandem, quod illic copiae partium superiorum regni Hungariae facilius et celerius caeteris nostris copiis se coniungere possent, quibus accedentibus maioribus viribus hostis per nos si quoquo modo occasio ferret, aggredi posset.

Quibus sic mature et prudenter consideratis et conclusis praeficitur ei rei perficiendae secundum archiducis personam vir militari gloria praestans Nicolaus Palffii, prioribus expeditionibus sub Alba Regia et sub Fiileko gestis admodum clarus suisque principibus plurimum fidus.

Cui pro generali armamentario, qui aenearum machinarum et pulverum globorumque et similium ad obsidionem necessarium rerum curam gerat, optimus vir et capitaneus Germanus Leo Gall adiungitur, pro marschalco vero castrensis veteranus dexter miles Erasmus Praun, praesidii Comaroniensis capitaneus, uterque bellicus maiestatis caesareae atque regiae consiliarius.

Qua quidem difficilij et laboriosa expeditionis provincia Nicolaus Palffii assumpta nihil sibi antiquius esse ducit, quam dies noctesque cogitare et elaborare, ut de pristina sua in patriam cura et amore deque principum suorum veterj observantia nihil intermittat.

Erat vero sibj non modo enitendum, ut recte circa obsidionem res gerantur, sed et sedulo curandum, ut archidux ipsaque archiducis aula, quam fieri posset, commodissime ad Nograd deducerentur.

Et, quia deliberatum fuerat, ut adhuc ipsa hieme, qua fieri posset, celeritate cuncta perficerentur, priusquam scilicet vires hostium, de quorum augmentatione rumor spargebatur, accrescerent, praemittit primum et ante omnia sine mora aeneas machinas muris concutiendis aptas munitionesque bellicas usque ad confinium Laewa.

Tertio tandem, quod in casu necessitatis copiae superioris Ungariae facilius et celerius illic, quam ullibi alibi caeteris nostris copiis se coniungere possent, quibus accedentibus maioribus viribus hostium, si quoquo modo occasio ferret, aggredi possemus.

Quibus sic mature et prudenter consideratis et conclusis datur continuo ei rei perficiendae cura secundum archiducis personam viro impigro et laborioso Nicolao Palffio prioribus expeditionibus sub Alba Regia et sub Fileco gestis claro suisque principibus fido.

Cui pro generali armamentario, qui aenearum machinarum et pulveris globorumque et similium ad obsidionem necessarium rerum curam gerat, baro Germanus, Leo Gall adiungitur, pro marschalco vero castrensis Erasmus Praun, Comaroniensis confinij praefectus, uterque bellicus caesaris consiliarius.

Qua difficili et laboriosa expeditionis provincia Nicolaus Palffius assumpta nihil sibi antiquius esse ducit, quam dies et noctes cogitare et elaborare, ut de pristina sua in patriam cura et amore deque suorum principum veteri observantia nihil intermittat.

Erat vero sibi non modo enitendum, ut recte circa obsidionem res gererentur, sed et sedulo curandum, ut archidux ipsaque aula Austriacis militiae nondum assueta, quam fieri posset, commodissime ad Nograd deducerentur.

Et, quia deliberatum fuerat, ut adhuc ipsa hieme durante, qua fieri posset, celeritate cuncta perficerentur, priusquam scilicet vires hostium, de quorum accessione rumor spargebatur, accrescerent, praemittit confestim ante omnia aeneas machinas muris concutiendis idoneas usque ad confinium Leva.

Comitatuum quoque gentem tam per proprias, quam archiducis literas cogit et versus Dregel pedetentim proficisci curat. De comeatu vero ad castra convehendo (quod eo tempore difficillimo et itinere coenoso incommodissimum erat) simili modo ita rem omnem cum comitatibus decernit, ut de qualibet domo, quam nos dicatam portam vocamus, certa quantitas panis et avenae in superfluitate subministraretur.

Interea Germanica quoque auxilia adventare iubentur, singulariter vero peditatus Engelhardj Curtii, caesaris stipendiis ex quattuor circiter millibus sclopetariis et hastatis constans, necnon equitatus cataphractorum sub comite Sebastiano Sliik ex mille optime armatis equitibus conscriptus.

Qui quidem utriusque nationis milites postquam ad constitutum tempus ac ad determinata loca circa Dregel praemissi fuissent, subsequitur tandem etiam ipse Palfii et ipsum princeps lentiorj gradu.

Mirum dictu est, quam incommodo tempore haec expeditio inchoata susceptaque fuerit.

Nam mensis Februarius et mensis Martius pluviarum et ventorum niviumque procellis furentes adeo invaluerant, ut multi frustra rem omnem susceptum irj crediderint.

At archidux admiranda corporis et animi virtute spretis et vilipensis omnibus itineris incommoditatibus conandum modis omnibus censet, ut praeter moram, quod longo consilio deliberatum fuerat, felici ac maturo opere et fine perficiatur.

Et, licet superioribus consultationibus conclusum fuerat, ut auxilia Christophorj a Theuffenpach ex superioribus regni parti-

Comitatuum quoque gentem tam propriis, quam archiducis literis cogit et versus Dregel pedetentim proficisci curat. De comeatu vero ad castra convehendo (quod eo tempore difficillimo et itinere caenoso incommodissimum erat) ita rem omnem cum comitatibus decrevit, ut de qualibet domo, quam nos dicatam portam vocamus, certa quantitas panis et avenae subministraretur eisque curam volente archiduce viro patriam amanti, Iohanni Io de Kazahaza, primario regni iudici et consiliario imperatoris committit.

Interea Germanica quoque auxilia adventare iubentur, singulariter vero peditatus Engelhardi Curcii, caesaris stipendiis ex quattuor circiter millibus sclopetariis et hastatis constans, necnon equitatus cataphractorum comitis Sebastinai Slick ex mille optime armatis equitibus conscriptus.

Qui utriusque nationis milites confestim ad determinata loca versus Dregelium praemittuntur, quos tamen ipse etiam Palfii subsequitur, ipsum vero Palfium princeps lentiori gradu.

Mirum dictu est, quam incommodo tempore haec expeditio suscepta fuerit.

Nam mensis Februarius et mensis Martius pluviarum et ventorum niviumque procellis furentes adeo invaluerant, ut multi frustra rem omnem susceptum iri crederent.

At archidux licet militiae nondum gnarus, tamen mirum in modum animatus spretis et vilipensis omnibus itineris incommoditatibus conandum modis omnibus censet, ut praeter moram, quod longo consilio deliberatum fuerat, felici ac maturo opere et fine perficiatur.

Et, licet superioribus consultationibus conclusum fuisset, ut auxilia Teuffenpachii ex superioribus regni partibus ad praefi-

bus ad praefixum tempus hisce cohortibus Nicolaj Palfii se coniungerent, cum tamen princeps optimus non, nisi tardiuscule illa advenire posse cognovisset, multum in celeritate positum ratus ne illam quidem gentem expectandam esse existimat, sed in nomine Domini cum iis, quos secum habuit, sine cunctatione bene caeptae rei alacriter incumbendum et annitendum decernit.

Deductis itaque tormentis aliisque impedimentis ad Dregel militeque ex pagis, in quos ditributus erat, convocato sexta die Martii ad villam quandam inter Dregel et Nograd Orozii vocatam uno circiter milliarij a Nograd sitam castra metari iussi sumus.

Ubi unica tantum nocte perstitimus, imo illa ipsa quoque nocte statim castra quaedam Thurcica, quae circa Nograd constituta esse dicebantur, aggredi fuisset, nisi Palfio per fidos et praecipuos exploratores, quibus ipse mirum in modum abundat et sine intermissione graves in eos sumptus facit, certo significatum fuisset hostem illinc retrocessisse ac Vacium versus ad tutiora loca se proripuisse.

Postero itaque die vix dum cepta luce ad signum tubarum et timpanorum miles utriusque nationis (20 millia hominum armatorum fuisse existimo) dispositis per Palfium militari modo per acies alasque et statarios ordinibus pedetentim tormenta et impedimenta usque Nogradum praecedit et ad horam circiter undecimam diej ad clivum non procul e regione arcis Nograd in castra collocatur ac ibidem confestim tentoria figuntur et stationes designantur.

Tormenta in tanta viarum difficultate non statim subvehj, neque simul cum universo exercitu pertingere potuerunt, sed primum ad quintam horam pomeridianam eo appulerunt.

xum tempus cohortibus Palfii sese coniungerent, cum tamen principes non, nisi tardiuscule illa advenire posse cognovit, multum in celeritate positum esse ratus, ne illam quidem gentem expectandam esse existimat, sed in nomine Domini cum iis, quos secum habet, sine cunctatione bene caeptae rei alacriter incumbendum decernit.

Deductis itaque ad Dregel tormentis ac impedimentis militeque ex pagis, in quos distributus erat, convocato sexto die Martii ad villam quandam inter Dregel et Nograd Orozii vocatam uno circiter milliari a Nograd sitam castra metati sumus.

Ubi unica tantum nocte perstitimus, qua statim castra quaedam Turcica, quae circa Nograd constituta esse dicebantur, aggressi fuisset, nisi Palfio per exploratores significatum fuisset hostem illinc retrocessisse ac Vacium versus ad tutiora loca recepisse.

Postero itaque die vix dum prima luce ad tubarum signum et timpanorum miles utriusque nationis (viginti millia hominum armatorum fuisse existimo) convenit dispositisque per belli ducem militari modo per acies alasque et statarias cohortes ordinibus pedetentim usque Nogradum deducitur et ad horam circiter undecimam diei ad clivum non procul e regione arcis in castra collocatur, ubi confestim tentoria figuntur et stationes designantur.

Tormenta in tanta viarum difficultate non statim subvehi, neque simul cum universo exercitu pertingere potuerunt, sed primum ad quintam horam pomeridianam eo appulerunt.

Interea Thurcae ex arce maioribus et minoribus bombardis contra nos egregiam semper operam navaverunt, nec quicquam eorum intermiserunt plane usque ad seram noctem, quae ad turbendam obsidionem pertinere visa sunt.

Nam et oppidum, quod sub area satis elegans et munitum fuit, incenderunt et exusserunt funditus et densissimis frequentissimisque globorum eiaculationibus nos repellere conati sunt.

Ubi primum atuem tormenta nostra advecta fuere, adhuc eodem vesperj statim corbes terra repleti pro aggeribus positi sunt et pars quidem tormentorum in acumine promonatorii arcem respicientis, pars autem fere ad radicem montis, in quo arx extracta est, in hortis constituta fuerunt.

Quo quidem vesperj diligentia et dexteritate Leonis Gall ex superioribus aggeribus tres globj in arcem immissi fuere, veluti in quoddam argumentum foelicis nostrj adventus.

Altera die, quae fuit octava dies mensis Martii, in primo diluculo arx ex utrisque cuniculis et aggeribus tormentis quati incapta est idque continuatum est usque ad noctem sequentem sine ulla intermissione.

Quo quidem mane tanto in silentio se hostis continuit, ut per nonnullos eum nocte praecedentj clam dilapsum esse arcemque vacuum nobis reliquisse creditum fuerit.

Namque praeter vexilla in aggeribus arcis extensa nihil plane conspectum est et nec bombardarum explosiones, neque ulli strepitus auditi fuerunt.

At, ubi nostra tormenta nunc versus ipsa vexilla, nunc autem ad turrim, ad portam arcis versus septentrionem positam crebrius explodi cepta sunt, tunc tandem ipsi quoque intrinsecus huc illucque

Interea Turcae ex arce maioribus et minoribus bombardis contra nos egregiam semper operam navaverunt, nec quicquam eorum intermiserunt plane usque ad seram noctem, quae ad turbendam obsidionem pertinere visa sunt.

Nam et oppidum, quod sub area satis elegans et munitum erat, incenderunt et exusserunt funditus et densissimis frequentisque globorum eiaculationibus repellere nos conati sunt.

Ubi atuem nostra tormenta advecta sunt, adhuc eodem vespere statim corbes terra repleti pro aggeribus positi sunt et pars quidem tormentorum in acumine promonatorii arcem respicientis, pars autem fere ad radicem montis, in quo arx extracta est, in hortis constituta sunt.

Quo quidem vespere ex superioribus aggeribus tres globi in arcem immissi fuere, veluti in quoddam argumentum felicitatis nostrj adventus.

Altera die, quae fuit octava dies Martii, in primo diluculo arx ex utrisque cuniculis et aggeribus tormentis verberari caepta est idque continuatum usque ad noctem sequentem sine ulla intermissione.

Quo tamen mane tanto in silentio se hostis continuit, ut eum nocte praecedentj clam dilapsum esse arcemque vacuum nobis reliquisse creditum fuerit.

Namque praeter vexilla in aggeribus arcis explicata nihil omnino conspectum est, ut nec bombardorum explosiones, neque ulli strepitus auditi.

At, ubi nostra tormenta nunc contra vexilla, nunc contra maenia et turres crebrius eiaculari cepta sunt, tunc tandem ipsi quoque intrinsecus ipsi quoque cursitare et globos in nostros emittere ausi sunt, ut et se

cursitare et cunctatim globos in nostros emittere ausi sunt, ut et se praesentes adhuc et nondum spe omni exclusos ostentarent.

Hoc loco, priusquam, quae sequenti nocte et altera die secuta sunt, recenseantur, de situ arcis pauca diserere lubet.

Arx Nograd in monte quodam rotundo, mediocriter alto rupem naturalem ex se proferente et ab oriente quidem exiguum quoddam promonitorium, in quo tormenta nostra posita fuisse diximus, ad meridiem vero et occidentem colles et silvas, a septentrione autem foeneta et terres arabiles circa se habente ex lapidibus extracta est.

Ad meridiem sedem episcopatus Vacziensis duo milliaria distans spectat ac, ut ex insigniis ac inscriptionibus, quae ad radicem et fundamenta portasque ipsius arcis ac ad puteum in area arcis effossum et turrim eminentiorem insculptae sunt, manifeste perspicitur, a quodam praesule Vacienti, Nicolao Bathorii anno 1484 aedificata fuit.

Habitationes habet non multas at muros crassos et maiorj ex parte saxeos, fossam vero (quod mirum est) ex ipsa rupe ad profunditatem unius et dimidiae hastae Hungaricae longioris excavatam.

Hoc vetus aedificium Thurcae imprimis duplicibus sepibus crassissimis, luto obductis multaque terra repletis et circumquaque in locis necessariis propugnacula habentibus, deinde paulo distantius palia praeacuminatis interiecto aliquanto spatio maioribus roboribus superne in formam densissimarum spinarum virgultis contextis circumseperunt et muniverunt.

Prospectum habet admodum amoenum et ad radices montis fontibus scaturientibus piscinisque pulchris exporrectum est.

Atque adeo Nograd tam arte, quam natura optime excultum firmatumque locum esse quilibet merito iudicare potest.

praesentes adhuc et nondum spe omni exclusos ostentarent.

Hoc loco, priusquam, quae sequenti nocte et altera die secuta sunt, recenseantur, de situ arcis pauca annectere lubet.

Arx Nograd in monte quodam saxoso, rotundo, mediocriter alto et ab oriente exiguum quoddam promontorium, in quo tormenta nostra posita fuisse diximus, ad meridiem vero et occidentem colles et silvas, a septentrione autem foeneta et terres arabiles circa se habente ex lapidibus extracta est.

Ad meridiem Vacium, sedem episcopatus duo milliaria distantem spectat ac, ut ex insigniis ac inscriptionibus, quae ad radicem et fundamenta portasque ipsius arcis ac ad puteum in area arcis effossum et turrim eminentiorem insculptae sunt, perspicitur, a Nicolao Bathorii, praesule Vaciente anno 1484 aedificata fuit.

Habitationes habet non multas at muros crassos et maiori parte saxeos, fossam vero (quod mirum est) ex ipsa rupe ad profunditatem unius et dimidiae longioris hastae Ungaricae excavatam.

Hoc vetus aedificium Turcae imprimis duplicibus sepibus crassissimis, luto obductis multaque terra repletis et circumquaque in locis necessariis propugnacula habentibus, deinde paulo rarius praeacutis et interiecto iterum aliquanto spatio maioribus roboribus superne in formam densarum spinarum virgultis contextis circumseperunt et muniverunt.

Prospectum habet admodum amaenum et ad radices montis fontibus scaturientibus piscinisque ex*um est.

Atque adeo Nograd tam arte, quam natura optime excultum firmatumque locum esse quilibet merito iudicare potest.

In quo si militi Deus animum non ademisset, haud dubie multo tempore obsidio illius durasset, nec dubium, quin multorum sanguine caedeque res geri debuisset, priusquam capi tam bene munitus locus potuisset.

Appellatur ex eo loco omnis ille tractus circumvicinus regni Nogradiensis comitatus. Thurcicus caesar peculiarem in eo praefectum (quem ipsi vocant sanchiagbegum), Karaferi Memhet nominatum habuit.

Cui nunc pro subsidio praefectum Belgradj et Zendereo cum copiis adesse iusserat ac insuper alterum quoque quendam begum, olim praefecturis Ieoneoiensj, Giiulensi, Belgradensj et Zendeoriensi fungentem et singularem etiam aulae suae familiarem (chiiauzium eis nuncupatum) illis adiunxerat.

Postquam itaque tota hac die arx globis per nostros petita fuisset et Nicolaus Palffii sollicitus bellj dux nihil cunctandum existimasset, sed, ut luce postera impetum miles in arcem eiusque capiendae periculum faceret, decrevisset, neque tamen impressionem eam commode fieri posse cerneret, nisi prius per palificationes et aggeres arcis aditus pateret, per quem per Dei gratiam viriliter fortis miles arcem conscendere et cominus cum hoste pugnare posset.

Deliberat tandem cum nonnullis metallariis ex minerarum civitatibus in eum usum iam antea accersitis agere, ut nocte ea intempesta clam et sub silentio cuniculos fodiant ac imposito pulvere igne aditum ad matutinam irruptionem parent.

Vocantur itaque cellerrime metallarii et certum eis praemium promittit Palffii, si dextre et celleriter rem perficiant.

In quo, si militi Deus animum non ademisset, haud dubie multo tempore obsidio illius durasset, nec dubium, quin multorum sanguine caedeque res geri debuisset, priusquam capi potuisset.

Appellatur ex eo loco omnis ille tractus circumvicinus Nogradiensis comitatus. Turcicus caesar peculiarem in eo praefectum, quem ipsi szanchakbegum nominant, Karaferi Memhet nominatum habuit.

Cui nunc in subsidium praefectum Belgradi et Zendereo cum copiis adesse iusserat ac insuper his alterum quoque quendam begum, olim praefecturis Ieneiensi, Giulensi, Belgradensi et Zendeoroensi fungentem et singularem etiam aulae suae familiarem (chausium ab ispis nuncupatum) adiunxerat.

Postquam igitur tota hac die arx globis per nostros petitur et Palffius, ut luce postera miles impetum arcisque capiendae periculum faciat, decernit, neque tamen impressionem eam commode fieri posse animadvertit, nisi prius per palificationes et aggeres aditus pateat, per quem Dei gratia viriliter fortis miles arcem conscendere et cominus hoste pugnare possit.

Deliberat tandem cum nonnullis metallariis ex minerarum civitatibus in eum usum iam antea accersitis agere, ut nocte insequenti sub silentio cuniculos fodiant ac imposito pulvere igne aditum ad matutinam irruptionem parent.

Vocantur ergo cellerrime metallarii et certum eis praemium promittit Palffius, si dextre et celeriter rem perficiant.

Illi pactum accipiunt et cum 500 circiter peditibus Hungaris ac cum totidem, vel aliquanto pluribus Germanis sclopetariis sub Leone Gall et Engelhardo Curtio militantibus expediti ad horam circiter octavam nocturnam ad posteriores palificationes tacite proficiscuntur.

Interim Palffius quoque cum praecipuis suis ducibus aliisque, quos sibi elegerat, in aggeres nostros ad tormenta se recipit ac summa cura et diligentia disponit praecipitque, ut omni momento, quomodo fossores procedant et qua arte rem eis demandatam promoveant, edoceatur.

Fit idipsum accurate et sine intermissione ab iis, quibus eius rei cura demandata fuerat, cumque in id intendimus, ut iam iam audiamus fossores cuniculos clam perfecisse, ecce adfertur nuncium vigilem Turcicum strepitum nostrorum ex collisione saxorum, in quae fodendo inciderant, editum percepisse Thurcisque propositum nostrum innotuisse.

Quod et nos ad aggeres tormentorum, ubi primum vigilem ab excubiis et solito clamore cessare animadvertimus, facile conicere potuimus.

Fit interim ex arce minoris quoque bombardae explosio ceu quoddam signum evigilationis hostium.

Quae ubi Palffio sic innotuere, mox aliud ex occasione consilium capitur mandatque, ut pedites, quos cum fossoribus praemiserat et quibus veteranos milites et capitaneos, Ladislaum Maitenii et Benedictum Pogranii praefecerat, palam tandem rem agant et, dum ipsi explosiones bombardarum tumultuarie continuant, interea nihilominus sub eo strepitu bombardarum fossores quidem cuniculos agere et saepimenta succendere, alii autem, quibus secures subministratae fuerant, robora subsecare pergant, donec rem omnem pro voto perficiant.

Illi pactum accipiunt et cum quingentis circiter peditibus Ungaris ac cum totidem, vel aliquanto pluribus Germanis sclopetariis sub Leone Gall et Engelhardo Curcio militantibus expediti ad horam circiter octavam nocturnam ad posteriores palificationes tacite proficiscuntur.

Interim Palffius cum praecipuis suis ducibus aliisque, quos sibi elegerat, in aggeres ad tormenta se recipit ac summa cura et diligentia disponit praecipitque, ut omni momento, quomodo fossores procedant et qua arte rem eis demandatam promoveant, edoceatur.

Fit idipsum accurate et sine intermissione ab iis, quibus eius rei cura demandata fuerat, cumque in id intendimus, ut iam iam audiamus fossores cuniculos perfecisse, ecce adfertur nuncium vigilem Turcicum strepitum nostrorum ex collisione saxorum, in quae fodendo inciderant, editum percepisse Turcisque nocturnum propositum innotuisse.

Quod et nos ad aggeres tormentorum, ubi primum vigilem ab excubiis et solito clamore cessasse animadvertimus, facile conicere potuimus.

Fit tandem ex arce minoris bombardae explosio ceu quoddam signum evigilationis hostium.

Quae ubi Palffio sic innotuere, mox aliud ex occasione consilium capitur mandatque, ut pedites, quos cum fossoribus praemiserat et quibus veteranos duces et milites, Ladislaum Maitenii et Benedictum Pogranii praefecerat, palam tandem rem agant et, dum miles explosiones bombardarum tumultuarie continuat, interea sub eo strepitu fossores quidem cuniculos agere et sepimenta succendere, alii autem, quibus secures subministratae fuerant, robora subsecare pergant, donec rem omnem pro voto perficiant.

Exequuntur mandata diligenter praefecti et milites ac ipse quoque Palffius se interdum ex aggeribus ad laboratores proripit ac ad bene agendum omnes cohortatur.

Ubi licet pedetentim tantum explosiones bombardarum inceptae at adeo et tam frequenter utrinque continuatae fuerunt, ut iam non tumultuarie tantum rem agj, sed et seriam impressionem fierj iudicares.

Nonnunquam vero tormenta quoque ex aggeribus nostris in ipsam arcem explosa sunt ac ignitae materiae immissae, sed semper frustra, quia vel ibidem confestim suffocatae, vel apprehensae in nostros eiectae fuere.

Idem fuit ab obsessis quoque et nunc falconetarum sclopetorumque globj, nunc missiles ignes in nostros egeruntur.

Saxa autem et robora ex aggeribus adeo densa devoluta sunt, ut quosdam ex nostris id genus defensionis etiam occiderit et sauciaverit.

Tota nocte fere usque Auroram tamdiu haec stratagemata continuata sunt, donec miles inde paulatim revocatus fuit.

Duodecim circiter ex nostris in eo conflictu occubuisse et ducentos vulnera accepisse crediderim, in arce autem 60 aut 70 Turcas interfectos et sauciatos fuisse relatum est.

Albescente tandem caelo ex inferioribus aggeribus iterum tormenta ad arcem evibrare cepimus, superiores autem minores machaeniae ad partem septentrionalem, ad quam ex porta interioris arcis ad exteriorem arcem Thurcis transeundum fuit, admotae sunt.

Et, dum sic ex utraque parte arx duodecim murifragis quatitur, interea ex Dregel serenissimus etiam archidux iam cum locumtenente regio, reverendissimo Stephano Feierkeowii, episcopus

Exequuntur diligenter mandata praefectj et milites, interdum vero ipse quoque Palffius ex aggeribus ad laboratores sese proripit ac ad bene agendum omnes cohortatur.

Ubi licet imprimis pedetentim inceptae sint bombardarum explosiones, postea tamen adeo et tam frequenter fuerunt utrinque continuatae, ut iam non tumultuarie tantum rem agi, sed etiam seriam impressionem fieri iudicares.

Nonnunquam maiora quoque tormenta explosa sunt, sic etiam ignitae materiae missae, sed nostrae quidem vel confestim ibidem suffocatae vel apprehensae in nostros reiectae fuere.

Saxa autem et robora ex maenijs adeo densa devoluta sunt, ut id genus defensionis etiam sauciaverit et occiderit non paucos.

Tota nocte fere usque ad auroram tamdiu haec stratagemata continuata sunt, donec miles inde paulatim revocaretur.

Triginta circiter ex nostris in eo conflictu occubuisse et ducentos vulnera accepisse crediderim, in arce autem sexaginta aut septuaginta Turcas interfectos et sauciatos fuisse relatum postea fuit.

Albescente vero tandem caelo ex inferioribus aggeribus iterum tormenta evibrare cepimus, superiores autem minores machinae ad partem septentrionalem, ad quam ex porta interioris arcis ad exteriorem arcem Thurcis transitus patebat, admotae sunt.

Et dum sic ex utraque parte arx duodecim murifragis quatitur, interea ex Dregel archidux iam cum locumtenente regio, Stephano Feierkeowii, episcopo Nitriensi, necnon Stephano Zuhaii, episcopo Vacienti

Nitriensis praesule, necnon barone Davido Ungnadio, viro optimo et prudentij patriaeque amanti ac consilii bellici praefecto ac aulicorum manu ad horam circiter octavam matutinam advolat.

Qui nulla mora posita veloci cursu equestri audacter aggeres vallumque tormentorum ingreditur et ulteriorem oppugnationem animose promovet.

Vix aliquot globj emittuntur, cum Thurca albo pileo, quem nos thombok vocamus, conspicuus ex primis moenium acclamat, ne explosiones fiant, se enim arcem ultro dare paratos esse, dummodo familiare colloquium concedatur.

Substititur igitur parumper et primo Benedictus Pograni, deinde ad postulationem hostium impiger miles Thurcisque ob aedita contra eos praeclara facinora iam pridem notus, Michael Borii mittuntur, qui ex arce aliquot Thurcas ad colloquium adducant cum plena instructione.

Abeunt ii ac fide data ollaiibegum, quem nos vicebegum nominamus, cum aliis ex selectoribus Thurcis adducunt.

Interea vero non procul supra aggeres et tormenta nostra magna militum Germanorum corona disponitur, in qua praecipui quique nostrj duces fuere et inter eos archidux etiam ipse, sed ita, ut per Thurcas ab aliis non discerneretur.

Inducuntur in hanc coronam Thurcae fitque longus cum illis tractatus de deditioe.

Acceptant Thurcae haud gravatim conditionem, ut et arce potiatur Palffius (eius enim nomine fuit cum eis tractatum, quod se archidux incognito modo ibj esse voluerit) et insuper omnes Thurcae pro captivis habeantur.

Quorum una parte ad arcem remissa, ut begis et caeteris Thurcis condiciones referant, interea Palffius in proprio tentorio archiducem et potiores quosque belli duces ovans prandio excipit.

ac cum aulicorum manu ad horam circiter octavam matutinam advolat.

Qui nulla mora facta veloci cursu equestri audacter aggeres vallumque tormentorum ingreditur et ulteriorem oppugnationem animose promovet.

Vix aliquot globi emittuntur, cum Turca albo pileo, quem nos tombok vocamus, ex primis maenium acclamat, ne explosiones fiant, se enim iam ultro arcem dare paratos esse, dummodo familiare colloquium concedatur.

Substititur ergo parumper et primo Benedictus Pograni, deinde postulantis hostibus Michael Borii, vir generosus et Turcis notus mittuntur, qui ex arce aliquot Turcas ad colloquium adducant cum plena instructione.

Abeunt ii ac fide data ollaiibegum, quem nos vicebegum nominamus, cum aliis ex selectoribus Thurcis adducunt.

Dum vero hi redeunt, interea non procul supra aggeres et tormenta nostra magna militum Germanorum corona disponitur, in qua praecipui quoque nostri duces fuere et inter eos archidux etiam ipse, sed ita, ut per Turcas ab aliis non discerneretur.

Inducuntur in hanc coronam Turcae fitque longus cum illis tractatus de deditioe.

Acceptant Turcae haud gravatim condicionem, ut arce potiatur Palffius (eius enim nomine fuit cum ipsis tractatum) et, ut omnes Turcae pro captivis habeantur.

Quorum una parte ad arcem cum responso remissa, ut begis et caeteris Thurcis condiciones referant, interea Palffius in proprio tentorio archiducem et potiores belli duces ovans prandio excipit.

Vix prandium finitum fuerat, cum ecce nuncium adfertur begum Nogradiensem in conditionem postremam, ut nempe Thurcae pro captivis habeantur, consentire nolle dicereque quod barbam canam haberet perindeque sibj esse sive in carceribus, sive autem in ipsa arce barba sua sibi pulveribus repleatur et defaedetur.

Si tamen Palffius velit, se arcem iis conditionibus dare velle, quibus arx Fiilek data praeterito autumnio fuerat.

De qua re diu multumque deliberatum est et, licet non defuerint nonnullj, qui tormentis iterum quatiendam arcem suaderent, decretum tamen tandem est nimis magno arcem emptum irj, si et diruatur funditus et milites periculo longoque laborj obiiciantur.

Acceptantur itaque condiciones oblatae et adhuc eodem vesperj begus Nandor Alben-sis cum nonnullis aliis Thurcis pro obsidi-bus dantur ac arcis etiam claves Palffio assignantur.

Sequenti die, quae fuit decima Martii, per praefectum exercitus, Nicolaum Palffii diploma dantur Thurcis cum iureiurando, quod assignata arce cum instrumentis bellicis et annona cunctaque supellectilj, quae in ipsa arce supererat (praecipuam enim et maiorem gazam adhuc ante obsidionem eos asportasse nihil dubium erat) ipsis Thurcis in unica veste cum singula framea abire liceat, ita tamen, ut rustici illi Christiani, quos paulo ante begus Nogra-diensis propter quandam fideiussionem captivaverat et Budam vinctos transmiserat, omnes liberj domum remittantur, praeterea transfugae, quos priibegos vocamus, ex aliorum numero omnes excarpan-tur et, quj ex Thurcis ultro ad nos nostram-que fidem deflectere voluerint, id eis impune liceat, donec autem hae condicio-

Vix prandium finitum fuerat, cum ecce nuncium adfertur begum Nogradiensem in postremam condicionem, ut nempe Turcae pro captivis habeantur, consentire nolle dicereque se barbam canam habere perindeque esse sibi sive in carceribus, sive in ipsa arce barba sua sibi pulveribus repleatur et defaedetur.

Si tamen Palffius velit, se arcem his condicionibus dare velle, quibus arx Filek praeterito autumnio data fuerat.

De qua re diu multumque deliberatum est et, licet non defuerint nonnulli, qui tormentis iterum quatiendam arcem suaderent, decretum tamen tandem est nimis magno arcem emptum iri, si et diruatur funditus et milites periculo longoque labori obiiciantur, imo defectus etiam pulveris et globorum non parvus iam in castris esse videbatur.

Acceptantur itaque condiciones oblatae et adhuc eodem vespere begus Nandoralben-sis cum nonnullis aliis Thurcis pro obsidibus dantur ac arcis etiam claves assignantur.

Sequenti die, quae fuit decima Martii, per praefectum exercitus Nicolaum Palffium diploma datur Thurcis cum iure iurando, quod assignata arce cum instrumentis bellicis et annona cunctaque supellectili ipsis Thurcis in unica veste cum singula framea abire liceat, ita tamen, ut rustici Christiani, quos paulo ante begus ob quandam fideiussionem captivaverat et Budam versus transmiserat, omnes liberi domum remittantur, praeterea transfugae, quos pribegos vocamus, ex aliorum numero omnes seligantur et, qui ex Thurcis ultro ad nos nostramque fidem deflectere voluerint, id eis impune liceat, donec autem hae condiciones adimpleantur, olaibegus cum tribus aliis selectioribus Thurcis pro obsidibus dentur.

nes adimpleantur, ollaiibegus cum tribus aliis selectioribus Thurcis pro obsidibus dentur.

Quod et ita per omnia perfectum fuit, neque prius illinc Thurcae dimissi fuere, donec omnes condiciones adimplerentur et quattuor Thurcae pro obsidibus darentur.

Cura autem et praefectura arcis confestim Andreae Rewaii, probo et industrio iuvenj ac sub disciplina Nicolai Palffii per multos annos non minus fideliter, quam strenue militantj tradita est.

De ulteriori autem expeditionis progressu deliberatum, ut ad 15 diem mensis Aprilis Strigonium obsideatur eique obsidioni omnibus viribus ac conatibus insistatur.

Pro quibus omnibus laus sit summo Deo patri eiusdemque filio, redemptori nostro ac spiritui sancto et faxit aeterna maiestas, ut sub regimine optimj nostri regis Rudolphi, quod sub eius antecessoribus amissum est, potenti et auxiliarij Dei manu foeliciter recuperetur.

Amen.

Quod et ita per omnia perfectum fuit, neque prius illinc Turcae dimissi fuere, donec omnes condiciones adimplerentur.

Cura autem et praefectura arcis Andreae Revaii, probo et industrio iuveni sub disciplina Palffii per aliquot annos non minus fidele, quam strenue militanti tradita est.

De ulteriori autem expeditionis progressu deliberatum, ut ad decimumquintum diem mensis Aprilis Strigonium obsideatur eique obsidioni omnibus viribus incumbatur.

Pro quibus omnibus laus sit summo Deo patri eiusdemque filio, redemptori nostro ac spiritui sancto et faxit aeterna maiestas, ut sub regimine optimi nostri regis Rudolphi, quod sub eius antecessoribus amissum est, potenti et auxiliari Dei manu foeliciter recuperetur.

Amen

J: ÖStA HHSStA UA AA Fasc. 126. Konv. A. fol. 19–23.

I: OSzK Kt Fol. Lat. 3606/1–3.

3.

Joó János felterjeszése Rudolffhoz a Magyar Tanács nevében az alattvalók eddigi áldozatvállalásáról, a keresztény katonaság pogánnyá válásáról, az 1593–1594. évi hadműveletek sikertelensége kivizsgálásának igényéről, továbbá az erdélyi fejedelemmel kezdett tárgyalások folytatásának illetve országgyűlés összehívásának és az uralkodó ezen való megjelenésének szükségességéről

sine dato

Sacratissima caesarea atque regia maiestas, domine clementissime

Maiestatis vestrae sacratissimae utriusque ordinis consiliarii Hungari pro eorum fide et iuramento, quo vestrae maiestati sunt obstricti, praetermittere non

potuerunt, quin per me, unum ex ipsorum collegio de eo regni Hungariae statu, in quem hisce praeteritis diebus devenit, paucis maiestatem vestram sacratissimam informarent ea spe, quod maiestas vestra sacratissima non modo benignis auribus sit hoc eorum studium et in promovendo rerum vestrae maiestatis eiusque dignitatis animum auditura, sed etiam manum clementer in iis admotura, quae in commodum suum et regnorum suorum utiliter proposituri sunt.

Imprimis igitur perpendendum esse censent (ut interim superiorum annorum acta ac clades quoque et perpetuae anxietates a Thurcis et Tartaris nuper acceptae et perpressae omittantur), saltem ea ingentia servitia, multiplices item insurrectiones bellicosque apparatus et innumerabiles expensas, quae ab expeditione ad Albam Regiam praeterito anno facta ad hodiernum usque diem per fideles subditos maiestatis vestrae sacratissimae in superiori et inferiori Hungaria praestitae atque factae sunt. Haec si penitus considerentur, videbit maiestas vestra sacratissima, quod neque lectum unquam, neque auditum sit, quod Hungarica natio praeteritis temporibus haec ipsa aliquando praestitisset. Antiquis temporibus per regnicolas tantum tollerabilia quaedam auxilia ordinabantur eorum regibus, quod in caeteris quoque regnis semper observatum fuit. Imo hodie etiam die ad amussim observatur, ut et rusticus agriculturam exercere, et nobilis cuiusque et alterius conditionis homo durare et domi sua domestica curare possit utque exercituantibus forisque militantibus interea necessaria comparari et subministrari queant. At hac vice haec Hungarica natio omni disputatione omissa inaudito plane modo vel a maiori usque ad minimum (neglecta domi interim omni re domestica) omnes in castra sunt profecti vel ingentem contributionem dederunt et nec rustico, nec nobili, neque ulli magnati, baroni, praelato et spirituali personae pepercerunt ac tot et tanta sibi debita contraxerunt, ut, etiamsi nulla alia calamitate premerentur, haec tamen eis certe maxima esset, nec plurimis annis resarciri posset. In claustris passim vasa aurea et argentea confrica ac divendita et ad hos belli usus conversa sunt. Multae villae sunt, quae propter defectum pecorum amissorum nec agros colere, neque quicquam inseminare potuerunt. In bello autem existentes, quot occubuerint gladio, quam sanguinis effusionem subiverint et quot optimi et praestantes viri in praeliis desiderati sint, dici certe non potest. Insuper bombardarum vectionem curarunt, victualia ad castra exercitui etiam ad remotissima quaeque loca maximis sumptibus laboribus ac difficultatibus subministraverunt. Aggeres repleverunt, foderunt, milites eorumque sarcinas ab uno ad alterum vexerunt et ad sudores usque, imo usque ad extremam defatigationem tam in castris, quam in confiniis aliisque locis necessariis laboraverunt.

Postquam fideles subditi maiestatis vestrae sacratissimae haec et plura alia supra eorum vires pro patriae defensione ultro toties, quoties necessarium fuit, praestitissent ac interea externi quoque militis adventu se tandem refocillatum iri existimassent, exprimi verbis nequaquam potest, quantas a militibus crudelitates quantasque calamitates, ruinas, abominationes et desolationes perferre coacti fuerint.

In superiori Hungaria nullum crudelitatis genus excogitari potest, quod in illos Hungaros exercitus maiestatis vestrae non exercuisset, postquam pro eo, quod potuit, pauper hospes militem eiusque lixas et calones ac equos haerendo vel transeundo gratis victu excepit aut vero ipsemet miles pro suo libitu rebus hospitis abusus est non contentus ipsa hospitalitate, quicquid residuum hospiti fuit, frumentum, avenam, pecudes, victum, clenodia, domus et supellectilem omnem abripuit. Imo etiam ipsa vela e capitibus mulierum violenter ademit ac in utrumque sexum terribilem desaevit et debachatus est. Haec vero non modo in plebeos homines patrata sunt, sed etiam in personas nobiles et in dignitatibus constitutas sine omni respectu. Conqueri vel non licuit cuiquam, vel, si quando generali illarum partium conquestum est, nulla poena subsecuta est, sed impune abiverunt omnia.

In his nostris partibus nihil minus est factum, quae serenissimus quoque archidux, Matthias multis in locis propriis oculis conspexit. Nihil plane habuit pauper rusticus, quo exercitus maiestatis vestrae abusus non esset. Si in villa consedit miles, supra id, quod se suosque lixas et calones et equos gratis ali voluit, cunctas quoque reliquias rustici etiam minimas quoque reculas cum omnibus iumentis ac cum omni frumento et supellectili abstulit et vel consumpsit et devoravit, vel pecuniis divendit. Ubi quidem simili ratione, ut in superioribus regni partibus sine omni ullius sortis et conditionis hominis respectu actum est, et tam rusticum, quam nobilem magnatemque et praelatum aliaque vocationis et conditionis hominem uno eodemque modo tractavit miles et nonnunquam etiam e propriis aedibus truculenter exclusit seque dominum omnium rerum et bonorum allodiatarumque illius fecit et declaravit ac tam cellaria, quam conclavia domorum effregit et pro suo libitu illis usus est. Saepe quoque factum est, quod una saltem die mille et bis mille pecudes ex allodiis et campis abactae partim consumptae sunt, partim divenditae, pro quibus si quando miseri homines lachrimantes et eiulantes preces fuderunt, non modo non sunt exauditi, sed et gravibus vituperiis et verberibus et nonnunquam etiam morte affecti sunt. Neque sacris aedibus pepercerunt, nam eas etiam effregerunt et omnes res sacras in eis repertas abripuerunt. Vidimus saepissime in campis herbam altiozem frugibus noluisse falcare et equis dare militem, sed loco herbae optimas quasque

fruges defalcasse et equis proposuisse. Vidimus quoque infinitos acervos frumenti nondum trituro ac non secus atque ipsum stramen equis substratos et faede dissipatos atque deperditos esse neglecto ibidem stramine, quod in hunc usum adhiberi poterat. Vidimus insuper boves vel equos currubus militum alligatos et pauperes homines cum lachrimis et precibus gemitibusque subsecutos fuisse, neque tamen ullum unquam ipsorum misertum esse. In summa, universa victualia universaeque res et quicquid tandem excogitari potest in Hungaria, totum nihil, nisi praeda tantum huius exercitus fuit. Unde quidem factum est, ut omnis populus non secus eum fugerit ubique atque ipsum Thurcam, Christiani nominis aeternum hostem.

Ex quibus quidem tam enormibus inauditisque sceleribus et licentiis militum qui fructus subsecuti sint, notum est omnibus. Licet enim plurimas optimas victoriarum de hoste reportandarum occasiones habuerimus, nullam tamen unquam fortunam habuimus omnesque nostri conatus ac omnia consilia irrita facta sunt. E contra vero quicquid Thurca voluit, totum pro suo beneplacito effecit et perfecit, omnes nostrae expensae (quae certe immensae fuerunt) inaniter et frustra factae sunt. Imo insuper exiguae quoque regni reliquiae, quae a cladibus praeteritorum annorum adhuc residuae fuerunt, maxima ex parte amissae sunt eoque res nostrae devenerunt, ut iam Thurca, quocumque tempore velit, in Austriam quoque excursionem facere possit. Haec et alia similia consiliariis maiestatis vestrae sacratissimae plurimum dolent tam propter rei indignitatem et magnitudinem, tam etiam, quia vident de dignitate maiestatis vestrae deque excidio regni sui Hungariae agi.

Quapropter modis omnibus enitendum censent consilarii vestrae maiestatis sacratissimae, ut maiestas vestra sacratissima sibi suisque rebus et afflicto suo Hungariae regno tempestive et quidem quam primum et citissime prospiciat, imo supplicat humilime maiestati vestrae sacratissimae per viscera misericordiae Dei, ut, si coronam suam caeteraque sua regna conservari velit, adhibeat tandem oportuna tantis malis remedia. Subditi enim Hungari vestrae maiestatis, quos tot bellorum miseriae et procellae residuos fecerunt, quo se in tantis suis aerumniis et calamitatibus vertant, plane ignorant, neque sciunt aut possunt miserias, in quas inciderunt, ulterius tollerare.

Idem consilarii maiestatis vestrae tollendorum multiplicium malorum viam hanc potentissimum esse existimant, ut subsequentes articuli sine mora tam ab Hungaris, quam etiam a Germanis sub strictissimo iuramento per homines fideles et quorum id non interest, inquirantur.

Imprimis, quae sit causa eorum inconvenientium et damnorum, quae superius declarata sunt, et cur non fuerint punita?

Item, cur sit factum, quod proximo anno victoriam divinitus sub Alba Regia nobis datam prosecuti non fuerint et quare nostri illinc immature discesserint?

In expeditione Filekiana, qua de causa illa victoria prosecuta non fuerit et quare in expugnationibus fortaliciorum hostium ulterius progressum non sit?

Quae sit causa, quod nuper miles superiorum partium Nogradum se non contulerit et duo illi exercitus se ibi non coniunxerit, ut coniunctis viribus optima illa belli gerendi occasio continuari potuisset?

Cur fuerit obsidio Strigoniensis frustra suscepta?

In superiori Hungaria quare Tartaris contra nos penetrantibus non restiterint et quare eos transire permiserint, ex quo postmodum ingentia damna ingentesque clades subsecutae sunt?

Quae sit causa, quod Iaurinum, Papa, Tata, Sanctus Martinus, Tihan, Wason, Cheznek, Dewecher et alia confinia amissa sunt?

Quare factum est, quod proxime in insula Charloköz praesentibus etiam superiorum partium selectissimis copiis et gentibus comitatum harum partium levatis commodissima illa tempora inutiliter abire permessa sunt?

Et quare demum tot defectus et errores hoc anno in bello gerendo commissi et quare tot pulcherrimae et desiderabiles occasiones neglectae sint?

Quibus tandem cognitis et inquisitis sic demum fiet, quod ad futurum annum vestra maiestas bonum ordinem in sua militia constituere et omnibus ipsius militiae defectibus necessaria remedia adhibere sciet. Alioquin, nisi vestra maiestas celerrime hanc inquisitionem instituerit, dubio procul neque defectibus remedia adhiberi, neque futuro anno ullum bellum aut ulla recta bonaque gubernatio institui poterit. Ex quo ingentia etiam et quidem plura, quae unquam hactenus, inconvenientia habituri sumus fietque paulo post, quod iam non reliquiae tantum Hungariae, sed et omnia circumvicinia regna brevi tempore peribunt.

Denique supplicant quoque maiestati vestrae sacratissimae consilarii maiestatis, ut transactionem eam, quam cum waywoda Transsylvaniae inchoavit, continuare non omittat. Censent enim iis Transsylvanicis, necnon Moldavicis Transsalpinisque viribus a Thurca abalienatis et his nostros applicatis fore, ut emendatis et correctis defectibus militiae praesentis anni vestrae maiestatis sacratissimae futurus annus sit longe felicius futurus, sicut hoc ipsum serenissimo archiduci, Matthiae, domino ipsorum clementissimo speciali scripto uberius declaraverunt.

Simili modo necessarium omnino ducunt esse, ut maiestas vestra sacratissima statim ad initium iam imminentis anni fidelibus suis Hungaris certo diaetam

promulget eique ipsamet personaliter praesens sit. Mirum enim dictu est, quam residua gens Hungarica pusillanimis facta sit et quam necessarium sit eas praesentia maiestatis vestrae sacratissimae animare et ordinem aliquem bonum inter eos in modo exercituandi constituere, ne alioquin iis neglectis in quandam desperationem veniant. Haec vero nemo alius, nisi vestra maiestas sacratissima ipsamet, rex eorum benignissimus ad effectum perducere poterit.

Vestrae maiestatis sacrae
Humilimus et fidelis
Servitor
Joan: Joo, Ablegatus
Ad vestram sacram maiestatem
a suis Hungaricis
Consiliariis

ÖStA HHSStA UA AA Fasc. 127. Konv. C. fol. 17–20.